

โทรทัศน์ท้องถิ่น: สื่อใหญ่ที่อยู่ได้เพราะความรักของคนเล็กๆ

ดร.ภัทรา บุรารักษ์
สาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่

เอกสารเผยแพร่ในงานเสวนาทางวิชาการ “จับตาการเปลี่ยนแปลงโทรทัศน์ดิจิทัลต่อทิศทางการบริการชุมชน” ณ คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

14 มิถุนายน 2556

โทรทัศน์ท้องถิ่น: สื่อใหญ่ที่อยู่ได้เพราะความรักของคนเล็กๆ*

ดร.ภัทรา บุรารักษ์

บทนำการกระจายเสียงท้องถิ่น/ชุมชน

ย้อนไป 50 กว่าปี การที่คนธรรมดา หรือคนในชนบทจะปรากฏตัวผ่านหน้าจอโทรทัศน์ เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก หากไม่เกิดเหตุการณ์ร้ายแรง หรือแปลกประหลาดที่ต้องกลายเป็นข่าวใหญ่โต เพราะคำว่า “โทรทัศน์” เป็นเรื่องที่ไกลตัว ทำได้แค่เป็นเพียงผู้ดู ผู้ชมตามเนื้อหาที่ โทรทัศน์ท้องถิ่นนำเสนอ ครั้นจะให้ เป็น “ผู้ทำ” ยิ่งเป็นเรื่องที่ไม่เคยคาดคิดหรือคิดว่าจะต้องคิดเลยทีเดียวน

ดังนั้นการใช้สื่อโทรทัศน์ของคนดูบ้านเราในช่วง 40 ปีแรก จึงมีลักษณะแยกส่วนอย่างชัดเจนระหว่าง คนดู (Receiver) กับคนทำ (Sender) หรือระหว่างคนดูกับตัวสื่อโทรทัศน์ แต่ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไข กติกาของการจัดสรรคลื่นความถี่ที่ใช้กับโทรทัศน์และ วิทยุกระจายเสียง เกิดกระแสการพัฒนาที่มุ่งเน้นจากล่างขึ้นบน เน้นการสร้างพลังของชุมชนให้มีสิทธิ์มีเสียงใน สังคม รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับสื่อดังกล่าวมีราคาที่ถูกลง และใช้งานง่าย มากขึ้น จึงทำให้เส้นแบ่งกันที่เคยชัดเจนระหว่างผู้ชมและผู้ทำค่อยๆ พร่ามัว เพราะคนกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่น เริ่มตระหนักถึงความจำเป็นของการสื่อสารในระดับต่างๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราว ความต้องการและอัตลักษณ์ ของพวกเขาผ่านเครื่องมือการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งในระดับสื่อของท้องถิ่นเช่น หอกระจายเสียง หรือหอ กระจายข่าวที่เคยเป็นสื่อชุมชนที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจแลใช้ไม่เต็มศักยภาพก็ได้รับความสนใจและพยายาม พัฒนาให้ชุมชนใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น รวมทั้งวิทยุชุมชน ที่ถือเป็นสื่อกระจายเสียงใหม่สำหรับชุมชน ที่มี ศักยภาพในการสื่อสารกว้างขึ้นแต่ก็ต้องการต้นทุนและศักยภาพของชุมชนในการจัดการมากกว่าหอกระจาย เสียง และการเข้าไปมีส่วนร่วมกับสื่อมวลชนขนาดใหญ่ระดับประเทศอย่างโทรทัศน์ในหลากหลาย แต่การเข้าไป มีส่วนร่วมกับสื่อโทรทัศน์นั้นยิ่งเข้ามีส่วนร่วมในระดับสูงเท่าไร ก็เรียกร้องทักษะ ศักยภาพ และต้นทุนของ ท้องถิ่นมากและมีกระบวนการทำงานที่ซับซ้อนมากกว่าวิทยุชุมชนหลายเท่า แต่เมื่อสามารถเข้าถึงแล้ว ศักยภาพและพลังในการสื่อสารที่เกิดขึ้นจะมีพลังมากกว่าวิทยุชุมชน และสามารถสื่อสารไปยังผู้คนได้ทั้ง ประเทศ (การเลือกใช้สื่อในระดับไหนนั้นควรอยู่ที่ผลหรือเป้าหมายที่ท้องถิ่นต้องการ และกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ สื่อสาร)

เมื่อกล่าวถึงระบบการกระจายเสียงในระดับท้องถิ่น จากที่กล่าวมาข้างต้น คงไม่ได้เป็นเรื่องใหม่เอี่ยม สำหรับท้องถิ่นแต่อย่างใด เพราะท้องถิ่นหรือชุมชนต่างคุ้นเคยกับสื่อกระจายเสียงเล็ก ๆ ที่อยู่ใกล้ชุมชนของ ตนเองมาแล้วนั่นก็คือหอกระจายเสียง หรือหอกระจายข่าว ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือการสื่อสารของผู้นำหมู่บ้าน ในการส่งสารภายในชุมชนของตัวเอง มีรัศมีในการกระจายเสียงแคบและจำกัดเฉพาะพื้นที่เล็ก ๆ ของชุมชน เท่านั้น อีกทั้งการดำเนินงานไม่ซับซ้อน ต้นทุนต่ำ ไม่ต้องมีการวางแผน หรือคนเข้ามาเกี่ยวข้องใน

กระบวนการสื่อสารแต่ความเป็นเจ้าของแม้จะเป็นสื่อในชุมชนแต่ความรู้สึกที่คนในชุมชนมีต่อหอกระจายเสียงก็ยังคงมองว่าเป็นสื่อของผู้นำ หรือผู้ใหญ่บ้าน มากกว่าเป็นสื่อของตนเองที่สามารถมีสิทธิในการใช้ได้ สำหรับวิทยุชุมชนเมื่อเปรียบเทียบกับหอกระจายเสียง วิทยุชุมชนจะมีความซับซ้อนทางด้านเทคนิคในการผลิตรายการ และการบริหารจัดการ ต้องมีการวางแผน การเตรียมงาน และการจัดการให้สถานีฯ ดำเนินงานต่อไปได้ทั้งในแง่ตัวสถานีฯ และตัวรายการ ไม่ใช่เฉพาะการมาเป็นผู้จัดรายการเท่านั้น แม้ว่าวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ชุมชนสามารถดูแลกันภายในชุมชนได้ แต่ก็มีข้อจำกัดที่ไม่เพียงเป็นสื่อที่อาศัยจำนวนคนและทักษะความสามารถที่เข้ามาเกี่ยวข้องที่มากขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน เท่านั้น แต่ยังต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเศรษฐกิจ การเมืองสังคมและวัฒนธรรมด้วย ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการรับรู้ การใช้ประโยชน์ การเป็นเจ้าของทั้งนี้ก็เพราะวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ใช้คลื่นความถี่ที่ต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของประเทศในการบริหารจัดการและกำกับดูแล

อย่างไรก็ตามหากเทียบวิทยุชุมชนกับโทรทัศน์ท้องถิ่น จะพบวิทยุชุมชนมีข้อได้เปรียบในการแสดงความเป็นสื่อท้องถิ่นได้คือ เป็นสื่อที่มีเทคนิคการผลิตรายการที่ยุ่ยากน้อยกว่า คนในท้องถิ่นสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ดีกว่า และบางสถานีฯ สามารถกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการ การผลิตรายการ การกำหนดเนื้อหาให้เป็นไปตามศักยภาพและความต้องการของท้องถิ่น และสามารถสร้างความใกล้ชิด ผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของได้ง่ายกว่าโทรทัศน์ แต่ข้อจำกัดก็คือการเป็นสื่อที่มีเฉพาะเสียงของวิทยุชุมชน ทำให้การสร้าง ความสนใจ ความเข้าใจในข่าวสารมีความชัดเจนน้อยกว่า และวิทยุชุมชนมีพื้นที่ในการกระจายเสียงแคบกว่า อาจไม่เหมาะกับการสื่อสารในประเด็นของท้องถิ่นที่ต้องอาศัยการรับรู้ และความเข้าใจกับคนภายนอกชุมชน

สำหรับโทรทัศน์ท้องถิ่น เครื่องมือสื่อสารหน้าใหม่สำหรับท้องถิ่นที่กำลังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้และทดลอง ที่แม้คนท้องถิ่นจะคุ้นชินกับโทรทัศน์ที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นมานานแล้ว แต่แนวคิดและรูปแบบวิธีการทำงานที่คนท้องถิ่นสามารถแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ ให้ข้อมูล เป็นนักแสดง ออกรายการหรือกระทั่งการไปเป็นผู้ผลิตทำงานร่วมกับคนโทรทัศน์มืออาชีพ ยังเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่แพร่หลายหรือเป็นที่รับรู้และนำไปสู่ปฏิบัติอย่างกว้างขวางเท่าวิทยุชุมชน

อีกทั้งในด้านการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมกับสื่อโทรทัศน์ มีความใหญ่และซับซ้อนกว่าวิทยุชุมชนหลายเท่า ไม่เพียงแต่ในแง่ของทักษะการผลิตรายการ การบริหารจัดการ จำนวนคนที่เกี่ยวข้องที่เรียกร่องเวลา และต้นทุนจากท้องถิ่นสูง และยังเกี่ยวพันกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมไม่ต่างจากวิทยุชุมชนแล้ว ยังเป็นกระบวนการทำงานร่วมกับคนภายนอกท้องถิ่น ที่เป็นสื่อมืออาชีพที่ต่างมีการรับรู้ ทักษะคิด และวัฒนธรรมการทำงานสื่อมายาวนาน ทำให้ต้องมีเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจภายใต้กระบวนการความพยายามที่จะใช้หรือที่จะเป็น “โทรทัศน์ท้องถิ่น” อาจทำได้จำกัดแต่ไม่ว่าจะมีความข้อจำกัด ความยุ่งยากและซับซ้อนมากแค่ไหนก็ตาม ความพยายามของกลุ่ม เครือข่ายในชุมชนหรือท้องถิ่นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมและใช้สื่อทีวี และความพยายามที่จะทำให้ทีวี สามารถแสดงคุณลักษณะของการเป็น “ทีวีท้องถิ่น” ในปัจจุบัน (2554)

ก็ยังคงเกิดขึ้นและลองผิดลองถูก เพื่อค้นหารูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมสำหรับบริบทในสังคมไทยให้มากที่สุด

ดังนั้นประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ในเมื่อท้องถิ่นเองก็มี สื่อกระจายเสียงชุมชน ที่ง่ายและไม่ซับซ้อน เช่น หอกระจายเสียง หรือแม้แต่วิดีโอชุมชน ที่สามารถตอบสนองการสื่อสารภายในชุมชนอยู่แล้ว ทำไมยังต้องการ “โทรทัศน์” ที่มีข้อจำกัดมากมาย และในกระบวนการปฏิบัติการร่วมกัน ท้องถิ่นและตัวสื่อมีวิธีการบริการจัดการอย่างไรเพื่อให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ประเด็นเหล่านี้จะได้อภิปรายในส่วนต่อไป

ทำไมต้อง “โทรทัศน์ท้องถิ่น”

แม้โทรทัศน์ท้องถิ่นจะมีกระบวนการ การดำเนินงาน และเรียกร้องต้นทุนจากคนท้องถิ่นในการเข้าร่วมสูงกว่าสื่อกระจายเสียงระดับอื่น แต่ก็มี ความพยายามที่จะต่อสู้ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของความต้องการให้เกิด การกระจายอำนาจด้านการกระจายเสียงให้กับท้องถิ่น การใช้สิทธิการสื่อสารและการเข้าถึงคลื่นความถี่ หรือ ความพยายามของกลุ่มคน องค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นในโลกหลาย ๆ แห่งที่กำลังเรียนรู้เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดด้าน ความอึดอัด ยุ่งยาก และซับซ้อนของสื่อทีวี ที่แม้บางแห่งจะสามารถได้มาและจัดตั้งขึ้นได้แต่ก็ต้องเผชิญกับ การรักษาและอยู่รอดจากการแข่งขัน เพื่อให้ทีวีท้องถิ่นสามารถยืนหยัดการเป็นสื่อหรือเครื่องมือสื่อสารของ ท้องถิ่น

เหตุผลที่สามารถอธิบายได้ในข้อเขียนนี้ อาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ

1) เหตุผลด้านธรรมชาติหรือคุณลักษณะของตัวสื่อ โทรทัศน์เอง ที่เป็นสื่อที่ให้การรับรู้ที่ สมจริงด้วยภาพ ภาพเคลื่อนไหวและเสียง ที่มีพลังในการอธิบายและสร้างความเข้าใจได้อย่างชัดเจนที่ หอกระจายเสียงหรือวิดีโอชุมชนทำไม่ได้ ประกอบกับหากต้องการสื่อสารในเรื่องที่ต้องอาศัยความ ร่วมมือจากเครือข่ายอื่นๆ นอกชุมชนแล้ว สื่อวิดีโอชุมชนหรือหอกระจายข่าวจะไม่สามารถตอบสนอง ได้ดีเท่า อีกทั้งการบันทึกหรือเผยแพร่ผ่านโทรทัศน์แล้ว สามารถนำชิ้นงานนั้นไปฉายซ้ำหรือเผยแพร่ ในสถานการณ์อื่นๆ ได้อีกอย่างน่าสนใจกว่าสื่อเสียงหรือสื่อวิดีโอชุมชน

2) เหตุผลด้านการเป็นเครื่องมือหรือกลไกในการพัฒนาของท้องถิ่น โทรทัศน์ท้องถิ่นสำหรับ คนท้องถิ่น ไม่เพียงแต่เป็นกว่าสถานีโทรทัศน์หรือรายการโทรทัศน์ที่น่าเสนอประเด็นของท้องถิ่นและ ตั้งในท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือการสื่อสารหรือกลไกการสื่อสารที่สำคัญสำหรับการพัฒนา ท้องถิ่นที่สามารถสะท้อนให้คนท้องถิ่นได้เห็นตัวเอง และเห็นท้องถิ่นของตัวเอง และสร้างความรักและ ความผูกพันระหว่างผู้คนและท้องถิ่นของพวกเขา อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้คนท้องถิ่นได้แสดง ฐานะการเป็นพลเมืองที่มีสิทธิมีเสียงต่อความเป็นไปของท้องถิ่นอย่างที่โทรทัศน์ระดับชาติทำไม่ได้ เช่นการเป็นศูนย์รวมหรือการเชื่อมโยงให้คนท้องถิ่นได้เข้ามาพบปะหารือหรือโต้แย้งแสดงเหตุผลใน ประเด็นต่างๆ ที่พวกเขาเผชิญหน้าร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่มาจากผลกระทบร่วม อันถือ เป็นการแสดงบทบาทการเป็นพื้นที่การสื่อสารสาธารณะในท้องถิ่นที่สะท้อนการเป็นสื่อเพื่อ

ประชาธิปไตย หรือการเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพลังให้เสียงหรือเรื่องราวของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นประเด็นปัญหา หรือประเด็นคุณค่า ความงามของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภาษาของพวกเขาได้สื่อสารให้กับคนทั้งในระดับท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นได้รับรู้และเข้าใจ

นอกจากนั้น โทรทัศน์ท้องถิ่นยังเป็นเครื่องมือในการหนุนช่วยในการพัฒนาท้องถิ่น ที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชีวิตและท้องถิ่น บนพื้นฐานของสิทธิและศักยภาพของท้องถิ่นได้ดีกว่าสื่อทีวีระดับชาติหรือทีวีของรัฐหรือเชิงพาณิชย์ ทั้งนี้เนื่องจากโทรทัศน์ท้องถิ่นมีคุณลักษณะในด้านความใกล้ชิดทั้งทางกายภาพและจิตใจของคนท้องถิ่น และการดำเนินงานเน้นการตอบสนองท้องถิ่นนั่นเอง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อเขียนนี้จะการอธิบายโทรทัศน์ท้องถิ่นที่มีลักษณะทั้งที่เป็นสถานีและรายการบางช่วงเวลาในผังรายการที่มีรัศมีการแพร่ภาพและกระจายเสียงเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งทั้งที่ผ่านคลื่นความถี่และไม่ใช้คลื่นความถี่(เคเบิลทีวี) มีแนวคิดในการดำเนินงานบนฐานของการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์สำคัญคือประมวลประสบการณ์หรือบทเรียนเกี่ยวกับโทรทัศน์ท้องถิ่นทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาและสร้างความเข้าใจต่อระบบโทรทัศน์ท้องถิ่นที่กำลังมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษา ระบบสื่อมวลชนของไทยอันใกล้นี้

สำหรับคำว่า โทรทัศน์ท้องถิ่น และโทรทัศน์ภูมิภาค ที่ใช้ในงานเขียนชิ้นนี้ แสดงถึงความหมายของระบบโทรทัศน์ที่แพร่ภาพเฉพาะพื้นที่ ใช้แนวคิดการตอบสนองท้องถิ่นบนฐานการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น แม้ว่าคำว่าท้องถิ่นและภูมิภาค มีความแตกต่างกันในด้านอาณาเขตของพื้นที่ที่ท้องถิ่นอาจจะมีขอบเขตที่เล็กกว่าระดับภูมิภาค

จากนิยามที่แตกต่างสู่คุณลักษณะที่หลากหลายของโทรทัศน์ท้องถิ่น

คำว่าโทรทัศน์ท้องถิ่น มีการให้ความหมาย อย่างหลากหลาย แม้ว่าจะมีแนวคิดและหลักการที่เป็นที่มาของโทรทัศน์ท้องถิ่นเองก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติในหลายประเทศและหลายท้องถิ่นต่างมีการให้คำนิยามที่ทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมของแต่ละแห่ง เช่น

ระบบโทรทัศน์ที่มีพื้นที่การตอบสนอง และการให้บริการเฉพาะพื้นที่ ไม่เน้นการแพร่ภาพไปทั่วประเทศ มีลักษณะการบริหารจัดการและการดำเนินการที่มีเป้าหมายและแนวคิดที่ตรงข้ามกับโทรทัศน์กระแสหลักเชิงพาณิชย์ เน้นการตอบสนองเพื่อปลดปล่อยคนกลุ่มน้อยหรือคนที่ได้รับการกดขี่ หรือความไม่เท่าเทียมในสังคม (USAID, :7-9)

สื่อกระจายเสียงที่มีการแพร่ภาพจำกัดเฉพาะพื้นที่หรือท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ที่อาจแบ่งพื้นที่ตามกายภาพ (Aldridge, 2007:83)

เป็นสถานที่ที่มีความเป็นท้องถิ่น ที่นำเสนอรายการแตกต่างจากระดับชาติ และเป็นพื้นที่สื่อสารในประเด็นสำคัญของวิถีชีวิต และความเป็นไปในสังคมท้องถิ่น ที่สามารถขับเคลื่อนเรื่องราวของท้องถิ่นหรือกลุ่มที่เคยมีพื้นที่การสื่อสารหรือแสดงออกให้ปรากฏผ่านหน้าจอโทรทัศน์ (Fuller, 2007)

เป็นสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นที่มีการทำงานโดยอาศัยการมีส่วนร่วมและตอบสนองท้องถิ่นหรือชุมชน ...แพร่ภาพและกระจายเสียงเพื่อตอบสนองชนพื้นเมืองทั่วประเทศ (David, 2005)

สถานีสามารถนำเสนอรายการที่เป็นภาษา อัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการดำเนินงานอื่น ๆ โดยยึดเอาท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง จากแนวทางการดำเนินการดังกล่าว ทำให้สังคมรับรู้และให้ความสำคัญกับระบบสื่อสารมวลชน ต่อการเป็นสื่อที่สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับพลเมือง และเป็นสื่อในการพัฒนา ภายใต้สังคมแบบประชาธิปไตย (Berrigan F. 1977:213-224)

เป็นช่องทางที่นำเสนอเรื่องราวในประเด็นวัฒนธรรมและภาษาของท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากโทรทัศน์ระดับชาติอย่างชัดเจน(Miquel de Moragas Spà and Carmelo Garitaonandia, 1998)

เป็นสถานีโทรทัศน์ที่มีเจตนารมณ์การให้บริการครอบคลุมผู้อยู่อาศัยในภูมิภาคหรือท้องถิ่นที่ออกอากาศ โดยครอบคลุมถึงโทรทัศน์ในพื้นที่เมืองด้วยการดำเนินการหรือให้บริการข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นอิสระร่วมกับรัฐบาลกลางและท้องถิ่นที่เป็นกลางและน่าเชื่อถือ (Nicholas W. Jankowski, 1998)

เป็นสถานีโทรทัศน์ที่มีเป้าหมายผลิตรายการสำหรับจังหวัดหรือพื้นที่ทางกายภาพโดรายการดังกล่าวเป็นรายการที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรมและชีวิต ศาสนาในพื้นที่นั้นๆอย่างครบถ้วน (Nicholas W. Jankowski, 1998)

เป็นพื้นที่สาธารณะใหม่ในการกระจายเสียงในท้องถิ่น (Giuseppe Richeri, 1997)

เป็นสื่อมวลชนที่แพร่ภาพออกอากาศเพื่อให้ข่าวสารความรู้ ความบันเทิงแก่ประชาชน โดยตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในระดับผู้ชม การเป็นผู้ผลิต คือมีส่วนร่วมในทีมผลิตรายการ การเป็นผู้นำ ผู้วางแผน ผู้กำหนดนโยบายที่มีต่อการผลิตรายการต่างๆ ของสถานี และรายการท้องถิ่นนั้นจะต้องส่งผลให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่น (หฤทัย ขัตตนาถ, 2547)

เป็นสถานีที่มีการบริหารจัดการเพื่อการค้า หรือแสวงหากำไร ที่มีพันธกิจต่อท้องถิ่นทั้งด้านเวลาและแหล่งที่มาของรายได้ (Richeri, 1998:127)

เมื่อพิจารณาความหมายดังที่กล่าวไปแล้ว ผนวกกับการศึกษาโทรทัศน์ท้องถิ่นทั้งในและต่างประเทศ จำนวน 13 สถานีฯ สามารถประมวลออกมาเป็นกรอบคุณลักษณะสำคัญของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่น ที่สำคัญ ได้ 8 ด้าน คือ 1) คุณลักษณะด้านการบริหารจัดการ 2) คุณลักษณะด้านเป้าหมายในการดำเนินงาน 3) คุณลักษณะด้านที่ตั้งสถานีฯ 4) คุณลักษณะด้านรัศมีการแพร่ภาพกระจายเสียง 5) คุณลักษณะด้านความเป็นเจ้าของ 6) คุณลักษณะด้านกระบวนการดำเนินการ 7) คุณลักษณะด้านเนื้อหารายการ และ 8) คุณลักษณะด้านภาษาที่ใช้ในการนำเสนอรายการ

จากคำนิยามที่มีความแตกต่างกันออกไปของแต่ละท้องถิ่นแต่ละประเทศ ทำให้คุณลักษณะของโทรทัศน์ท้องถิ่นจึงมีทั้งความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน เช่น คุณลักษณะด้านหลักการความเป็นเจ้าของ ที่ท้องถิ่นบางประเทศไม่เคร่งครัดที่ต้องให้ประชาชนหรือกลุ่มเครือข่าย องค์กรในท้องถิ่นเป็นเจ้าของ แต่เข้ามามีส่วนร่วมในระดับอื่นๆ แทน ขณะที่บางแห่งกลับเข้มงวดที่เห็นว่าโทรทัศน์ท้องถิ่นควรให้ประชาชน หรือท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ส่วนคุณลักษณะการเป็นโทรทัศน์ที่ไม่แสวงหากำไรหรือเชิงพาณิชย์ ที่โทรทัศน์ท้องถิ่นส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นคุณลักษณะร่วมที่จำเป็นสำหรับการแสดงการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นเป็นต้น ดังอธิบายไว้ในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงคุณลักษณะของโทรทัศน์ท้องถิ่น

สถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น	การบริหารจัดการ			ที่ตั้งสถานี		พื้นที่กระจายเสียง		ความเป็นเจ้าของ				เป้าหมายการดำเนินงาน			กระบวนการดำเนินงาน			เนื้อหา/รายการ				การใช้ภาษา		
	ลูกข่าย	สถานีอิสระ	แทรกในรายการ	ในท้องถิ่น	นอกท้องถิ่น	เฉพาะพื้นที่	ทั่วประเทศ	รัฐ	เอกชน	สาธารณะ	องค์กรในท้องถิ่น	กำไร	รัฐ	ท้องถิ่น	การมีส่วนร่วม	สถานีดำเนินการเอง	ผสมผสาน	คนกลุ่มน้อย/	บริการท้องถิ่น	ในและนอกท้องถิ่น	ภาษาถิ่น	ภาษากลาง	ผสม	
1. เคเบิลทีวีของประเทศไทย		.		.		.			.			.				.			.				.	
2. สทท. 11 เชียงใหม่ ประเทศไทย	.			.		.		.					.			.		.					.	
3. Thai PBS (จอกุมิภาค) ประเทศไทย			.		.	.				.				.		.	.						.	
4. เคเบิลทีวี ประเทศอิสราเอล				.		.								.	.		.				.			
5. สถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น สิงคโปร์		.		.			.	.						.	.				.		.			
6. เคเบิลทีวี USA (PEG)			.						.					.		.		.			.			
7. สถานีฯ ประเทศเนเธอร์แลนด์ (SALTO)											.			.										
8. Minority TV ออสเตรเลีย														.			.				.			
9. USAID		.		.		.					.			.	.			.			.			
10. BBC (ส่วนภูมิภาค)	.			.		.				.				.	.			.					.	
11. ประเทศสาธารณรัฐยูโกสลาเวีย		.		.		.				.	.			.	.			.		.		.		
12. ประเทศอิตาลี		.		.		.			.			.			.				.					
13. Aboriginal TV ประเทศแคนาดา		.		.		.			.					.	.			.		.		.		
รวม	2	6	2	9	1	8	2	2	3	4	3	2	1	8	6	4	3	5	5	2	7	0	4	

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะความเป็นท้องถิ่นของสถานีโทรทัศน์มีทั้งแตกต่างและเหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องแสดงทุกคุณลักษณะครบถ้วน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม การเมืองของแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตามจากข้อมูลดังกล่าวสามารถกำหนดระดับความสำคัญของคุณลักษณะโทรทัศน์ท้องถิ่น ว่าคุณลักษณะใดที่เป็นคุณลักษณะพื้นฐานร่วมที่แต่ละแห่งแสดงสอดคล้องกันมากที่สุด และคุณลักษณะใดที่มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง และเห็นร่วมกันน้อยที่สุด ดังนั้นข้อเขียนในส่วนต่อไปนี้เป็น การอธิบายโทรทัศน์ท้องถิ่นตามกลุ่มคุณลักษณะที่วิเคราะห์จากนิยามและการดำเนินงานของโทรทัศน์ท้องถิ่น ดังกล่าวพร้อมทั้งยกกรณีตัวอย่างประกอบ

1. คุณลักษณะโทรทัศน์ท้องถิ่นพื้นฐานร่วม ประกอบด้วย 3 คุณลักษณะดังนี้

1.1. *คุณลักษณะด้านพื้นที่ตั้งสถานี ตั้งอยู่ในท้องถิ่น* การมีสถานีฯ ตั้งอยู่ในท้องถิ่นที่ตอบสนองหรือให้บริการท้องถิ่น ถึงแม้ว่าปัจจุบันเทคโนโลยีการแพร่ภาพกระจายเสียงจะสามารถแพร่ภาพได้ไปถึงทุกทีในเวลาเดียวกัน แต่สำหรับโทรทัศน์ท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นยังมีความสำคัญ เพราะ ความเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นที่แท้จริงนอกจากไปตั้งในท้องถิ่นแล้ว ยังต้องแสดงบทบาทหน้าที่ที่มีความหมายต่อท้องถิ่น โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่ทางจิตใจและพื้นที่ทางสังคมให้กับคนท้องถิ่น เช่นการเป็นที่พึ่งในยามเกิดวิกฤติในท้องถิ่น การเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมสำคัญของท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวล้วนแต่เป็นสร้างความใกล้ชิดและผูกพันที่ส่งผลต่อความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งถือเป็นปัจจัยของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่น

จากการศึกษาโทรทัศน์ท้องถิ่นสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยใน ภาคเหนือ(ช่อง 11 เชียงใหม่) พบว่าปัจจัยการสร้าง ความผูกพันทางจิตใจระหว่างสถานีโทรทัศน์และคนท้องถิ่น มีความสำคัญต่อการแสดงคุณลักษณะของโทรทัศน์ท้องถิ่นตามหลักการ โดยพบว่าหากช่วงเวลา ที่สถานีฯ ใช้ปัจจัยทั้งที่ตั้งทางกายภาพ และพื้นที่หน้าจอโทรทัศน์เพื่อสร้างความผูกพันในใจของคนท้องถิ่น ช่วงเวลานั้นความรู้สึกผูกพันของคนท้องถิ่นจะเกิดขึ้น เช่นการจัดกิจกรรมนอกจอ ไม่ว่าจะ เป็นเป็นศูนย์กลางช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ ในท้องถิ่น การเป็นพื้นที่ในการจัดงานประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น และการเข้าพื้นที่พบปะคนท้องถิ่นเพื่อสอบถามความคิดเห็นคนท้องถิ่นหรือรับฟังปัญหา แก้ไขปัญหาต่างๆ เป็นต้น ซึ่งนอกจากการนำเสนอรายการผ่านหน้าจอแล้ว การทำกิจกรรม ดังกล่าวนั้น ถือเป็นช่องทางการสร้างความใกล้ชิด ผูกพัน ให้เกิดขึ้นในใจของคนท้องถิ่น และ ความรู้สึกผูกพัน ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของนั่นเอง จะกลายเป็นพลังและเป็นปัจจัยผลักดันให้คนท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบและระดับต่างๆ ต่อไป (ภัทรา บุรารักษ์,2551)

1.2. *คุณลักษณะด้านกระบวนการดำเนินงาน ที่ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมระหว่างคนท้องถิ่นและมีมืออาชีพ*

จากการศึกษากระบวนการดำเนินงานของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ว่าสถานะ ความเป็นเจ้าของจะแตกต่างกัน ใช้แนวคิดเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่น กลุ่ม หรือองค์กรในท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการของสถานีฯ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการผลิตรายการ ดังกรณีของ

สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยในภาคเหนือ (ช่อง 11 เชียงใหม่) แม้เป็นสื่อของรัฐและมีเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อรัฐเป็นหลัก แต่บางส่วนของการผลิตรายการยังเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมที่ทำได้คือการเป็นผู้ร่วมรายการที่สถานีฯ ผลิตขึ้นหลายลักษณะทั้งการเป็นแขกรับเชิญในรายการ การเป็นเจ้าของสถานีในการถ่ายทำ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการให้ข้อเสนอแนะติชมรายการ เป็นต้น

ส่วนการมีส่วนร่วมในสถานีฯ ที่มีกลุ่ม หน่วยงาน และคนท้องถิ่นเป็นเจ้าของ และมีเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อท้องถิ่นเป็นหลัก เช่น สถานีโทรทัศน์ Salto ประเทศเนเธอร์แลนด์ ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น ในการร่วมกำหนดและผลิตรายการแบบอาสาสมัคร มากกว่าให้มีอาชีพหรือเจ้าหน้าที่สถานีฯ เป็นผู้ผลิตรายการ ผลการดำเนินการดังกล่าว ได้รับความสนใจจากคนท้องถิ่น ที่เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครไม่น้อยกว่าปีละ 65 กลุ่ม (Jankowski, 1998:150-151) หรือกรณีเคเบิลทีวีท้องถิ่นในสหรัฐอเมริกา ที่กฎหมาย (พระราชบัญญัติ Federal Telecommunication Act of 1997) ระบุให้ผู้ให้บริการเคเบิลทีวีจัดสรรเวลาให้กับท้องถิ่น และให้แต่ละท้องถิ่นจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเข้าถึงโทรทัศน์ท้องถิ่นที่ให้บริการกับคนท้องถิ่นในด้านการฝึกอบรม การใช้อุปกรณ์และห้องสตูดิโอสำหรับคนท้องถิ่นที่ต้องการผลิตรายการผ่านสถานีเคเบิลทีวี (www.ctamaine.org) ซึ่งถือเป็นความพยายามที่จะสร้างระบบโทรทัศน์ท้องถิ่นในนิยามของการเป็นพื้นที่การสื่อสารให้กับคนท้องถิ่น

สำหรับโทรทัศน์ท้องถิ่นที่เป็นโทรทัศน์สาธารณะ เช่น ไทยพีบีเอส มีหลักการทำงาน โดยการสนับสนุนให้คนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในสื่อสาธารณะ แต่สำหรับข้อเขียนนี้จะเน้นไปที่กระบวนการของ “ทีวี จอเหนือ” รายการท้องถิ่นที่แพร่ภาพเฉพาะท้องถิ่นที่ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม โดยให้ภาคประชาสังคมในท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นผู้กำหนดนโยบาย ทิศทาง และการผลิตรายการ ร่วมกับเจ้าหน้าที่มีอาชีพ โดยกลุ่มคนท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในระดับการผลิตรายการนั้น จะมีกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะด้านการผลิตรายการที่สถานีฯ จัดให้เช่นการฝึกอบรมผลิตข่าวพลเมืองและสารคดีพลเมือง เป็นต้น (ภัทรา บุรารักษ์, 2553)

แม้ว่าสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นจะมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมดังกล่าว แต่ไม่ได้หมายความว่าสถานีโทรทัศน์ทุกแห่ง ใช้แนวคิดหรือเปิดกว้างให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในลักษณะและระดับเดียวกัน ดังนั้นเพื่อเห็นภาพของระดับการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในโทรทัศน์ท้องถิ่นชัดเจน ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการมีส่วนร่วมฯ ในโทรทัศน์ท้องถิ่นของไทย 2 แห่ง คือ สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ภาคเหนือ (ช่อง 11 เชียงใหม่) และรายการ “ทีวี จอเหนือ” ของสถานีฯ ไทยพีบีเอส ดังนี้

สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ จากการศึกษาสามารถแบ่งระดับการมีส่วนร่วมที่ปรากฏในการดำเนินงานของสถานีฯ ได้ 2 ระดับ คือ (ภัทรา บุรารักษ์, 2551)

1. การมีส่วนร่วมในรายการ การเป็นผู้แสดงและให้ข้อมูล จากการศึกษาพบว่ากลุ่มคนท้องถิ่นที่มีโอกาสใช้การมีส่วนร่วมระดับนี้มากกว่ากลุ่มอื่น คือกลุ่มชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเช่นข้าราชการ พ่อค้า เอกชนหรือองค์กรต่างๆ แม้ว่าในช่วง (2535-2550) เริ่มปรากฏมีกลุ่มภาคประชาชน ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในรายการเพิ่มขึ้นตามนโยบายของผู้กำกับดูแล และผลจากการกดดันทางสังคมที่เกี่ยวกับสิทธิการสื่อสาร แต่ยังมีสัดส่วนและความถี่ในการนำเสนอ้อยเมื่อเทียบกับทั้งสองกลุ่มดังกล่าว

การมีส่วนร่วมระดับนี้ส่งผลต่อคุณลักษณะความเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นในด้านรายการที่สามารถนำเสนอและตอบสนองท้องถิ่นได้ เพราะข้อมูลและตัวแสดงล้วนมาจากท้องถิ่น ที่สามารถทำให้คนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกใกล้ชิดกับรายการของสถานีฯ ได้อีกทางหนึ่ง

2. การมีส่วนร่วมในการผลิตรายการ การมีส่วนร่วมในการผลิตรายการของคนท้องถิ่นขึ้นอยู่กับนโยบายการหารายได้ของสถานีฯ และนโยบายทางด้านการผลิตรายการของสถานีฯ ทำให้การมีส่วนร่วมในระดับการผลิตรายการนี้มีลักษณะให้คนท้องถิ่นเข้าเวลาจากสถานีฯ เพื่อการผลิตรายการเองมากกว่าการร่วมคิด ร่วมพัฒนาเนื้อหารายการร่วมกันโดยไม่มีการซื้อหรือเช่าเวลาในเชิงการค้า ดังนั้นทำให้ความยั่งยืนของระดับการมีส่วนร่วมนี้ จึงขึ้นอยู่กับสปอนเซอร์ที่สนับสนุนรายการและนโยบายการจัดสรรเวลาให้กับท้องถิ่นเข้านั่นเอง

รายการ “จอเหนือ” สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส จากการศึกษาสามารถแบ่งระดับการมีส่วนร่วม 4 ระดับ คือ (ภัทรา บุรารักษ์, 2553)

1. มีส่วนร่วมในระดับการเป็นผู้ซื้อเข้าประเด็น หรือการเป็นผู้ชมที่กระตือรือร้นให้คำแนะนำหรือชี้แนะประเด็นให้กับคณะทำงานฯ และทีมผลิตรายการ

2. มีส่วนร่วมในระดับการเป็นผู้ร่วมผลิตรายการและในกระบวนการผลิตรายการพบลักษณะการมีส่วนร่วมการผลิตรายการ พบ 4 ลักษณะคือ

2.1 ลักษณะที่ประชาสังคมเป็นผู้กระทำเองในทุกกระบวนการตั้งแต่เริ่ม คิดจนถึงการผลิตชิ้นงานที่สำเร็จพร้อมออกอากาศ รูปแบบรายการที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้คือ นักข่าวพลเมือง/2.2 ลักษณะที่ประชาสังคมร่วมกระทำเองยกเว้นการผลิตบันทึกเทปรายการต้องทำร่วมกับทางทีมผลิตของทีวีไทย รูปแบบรายการที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้คือ ท้องถิ่นสนทนา

2.3 ลักษณะที่ประชาสังคมร่วมคิด กำหนดประเด็น หนุนเสริม และการผลิตอาจเป็นผู้ผลิตจากภายในท้องถิ่นร่วมผลิตให้ รูปแบบรายการที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้คือ สารคดีพลเมือง

2.4 ลักษณะที่ทีวีไทยเป็นผู้จุดประกาย ริเริ่มประเด็นแล้วให้ประชาสังคม ร่วมคิด ร่วมให้ข้อมูลเพื่อให้ประเด็นมีความลึกในเชิงข้อมูลและตอบสนอง ท้องถิ่น รูปแบบรายการที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้มีความ หลากหลายไม่ต่างจากรายการทีวีทั่วไป

ลักษณะการมีส่วนร่วมในการผลิตรายการที่ภาคประชาสังคม สามารถผลิตเองได้ตั้งแต่เริ่มคิดจนถึงผลิตเป็นชิ้นงานคือรูปแบบนักข่าว พลเมือง ซึ่งเป็นรูปแบบรายการที่ไม่ต้องอาศัยทักษะการผลิตสูงหรือมี คุณภาพสูง แต่มีความเฉพาะตัวที่เล่ามาจากมุมมองของคนในหรือเจ้าของ ประเด็น จึงทำให้มีความง่ายมากกว่ารูปแบบรายการอื่น แต่หากเป็น รูปแบบรายการที่ต้องอาศัยทักษะในการผลิตรายการสูง หรือใช้อุปกรณ์ที่ ซับซ้อนมากขึ้น ภาคประชาสังคมจะต้องไปเกาะเกี่ยวกับภาคส่วนอื่น ๆ เช่นผู้ผลิตอิสระในท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นหรือของทีวีไทยเอง

3.มีส่วนร่วมในระดับกำหนดประเด็นและเนื้อหารายการ ผ่านการประชุมของ คณะกรรมการร่วมระหว่างไทยพีบีเอส และเครือข่ายในท้องถิ่น ในฐานะเป็นตัวแทน กลุ่ม หรือเจ้าของประเด็นต่างๆ ในท้องถิ่น เพื่อให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะและความ ต้องการในการนำเสนอเนื้อหาเพื่อนำไปสู่การผลิตรายการต่อไป

4.มีส่วนร่วมในระดับกำหนดนโยบาย ทิศทางการบริหารรายการ ในลักษณะการ จัดตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อพัฒนาสถานีโทรทัศน์ภูมิภาค และกองบรรณาธิการร่วม ระหว่างไทยพีบีเอสและภาคประชาสังคมขึ้น

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติแล้ว พบว่าระดับการมีส่วนร่วมฯ ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นจาก ล่างขึ้นบน (1-4) แต่มีลักษณะเริ่มจากการมีส่วนร่วมระดับสูงคือระดับที่ 4 และระดับที่ 3 ก่อน จากนั้นค่อยเลื่อนไหลไประดับอื่นตามศักยภาพของเครือข่ายประชาสังคม ซึ่งลักษณะดังกล่าว อาจมี ข้อเด่นคือทำให้การผลิตรายการเกิดขึ้นจากความต้องการของภาคประชาสังคมอย่างแท้จริง แต่ข้อ อ่อนก็คืออาจจำกัดหรือปิดกั้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่นๆ ที่ขาดศักยภาพหรือเข้าถึงการมีส่วน ร่วมในระดับสูง

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่าการมีส่วนร่วม เกิดจากแรงผลักดันที่มาจากสถานีฯ โทรทัศน์มากกว่าเริ่มจากความต้องการของภาคประชาสังคม ดังนั้นจึงสะท้อนว่าการสร้างและ รักษาการมีส่วนร่วมให้ดำรงอยู่ได้นั้น องค์กรสื่อโทรทัศน์ ยังต้องแสดงบทบาทหลักในการขับเคลื่อน กระตุ้น หนุนเสริมทั้งด้านแนวคิด อุปกรณ์ งบประมาณและเป็นพี่เลี้ยงให้กับภาคท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด

ประเด็นการมีส่วนร่วมฯ ที่น่าสนใจเมื่อเปรียบเทียบกับทั้ง 2 สถานีฯ ก็คือ สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 เชียงใหม่ ทำได้ดีในส่วนการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับรายการ เช่นการเป็นผู้ให้ข้อมูล หรือแขก

รับเชิญในรายการ ส่วนระดับการร่วมผลิตรายการ ทำได้ในฐานะเป็นผู้เช่าเวลาซึ่งไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับระดับการกำหนดเนื้อหา หรือกำหนดนโยบายการผลิตรายการร่วมกับทางสถานีฯ ได้ ขณะที่ระดับการมีส่วนร่วมกับสถานีไทย พีบีเอส คนท้องถิ่นสามารถเข้าไปร่วมกำหนดเนื้อหา รายการ และกำหนดนโยบายการผลิตรายการและบริหารจัดการรายการร่วมกับสถานีฯ อย่างเสมอหน้า

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจจัยทางด้านความเป็นเจ้าของสถานีฯ ที่แตกต่างกัน ระหว่างสื่อของรัฐและสาธารณะน่าจะเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงออกถึงระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน กล่าวคือสถานีที่รัฐเป็นเจ้าของ การเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือโครงสร้างการบริหารจัดการยังทำแทบไม่ได้ เมื่อเทียบกับโทรทัศน์สาธารณะ ที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย บนความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนได้มากกว่า

1.3. คุณลักษณะด้านพื้นที่กระจายเสียง รัศมีครอบคลุมเฉพาะท้องถิ่น คุณลักษณะด้านนี้สัมพันธ์กับการที่ตั้งของสถานีฯ จากข้อมูลพบว่าโทรทัศน์ท้องถิ่นเกือบทุกแห่งแพร่ภาพกระจายเสียงครอบคลุมในพื้นที่เฉพาะเขตให้บริการเท่านั้น โดยการแบ่งเขตพื้นที่อาจแบ่งตามการแบ่งตามเขตการปกครองของรัฐ หรือแบ่งตามความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น หรือ ผสมผสานทั้งแบ่งตามเขตการปกครอง และทางวัฒนธรรม เช่นกรณีของโทรทัศน์ท้องถิ่นของไทยพีบีเอส ที่แบ่งพื้นที่สำหรับแพร่ภาพและตอบสนองตามเขตการปกครองออกเป็น 3 ภาค คือภาคเหนือ(จอเหนือ) ภาคใต้(จอใต้-ติสลาตัน) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จออีสาน) ซึ่งการแบ่งพื้นที่การกระจายเสียงแบบนี้ อาจยากต่อการผลิตเนื้อหา หรือการตัดสินใจนำเสนอเนื้อหาให้ตอบสนองได้ครอบคลุมผู้คนในภาคนั้น ที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างเช่น ภาษาถิ่น และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จึงทำให้มีการต่อรอง การนำเสนอรายการต้องผสมผสานปรับปรนเพื่อไม่ให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งผูกขาดพื้นที่ในสื่อมากกว่ากันเกินไป เช่นการตกลงให้ใช้ภาษาราชการหรือภาษาไทยกลางเป็นหลักในรายการ การพยายามกระจายการหมุนเสริมเครือข่าย หรือเนื้อหาให้สมดุลกัน หรือการเลือกใช้ภาพในการทำไตเติ้ลเข้ารายการ หรือทำกราฟิกต่างๆ ไม่ให้สะท้อนความเป็นเหนือตอนบน(เชียงราย พะเยา เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน) มากกว่าเหนือตอนล่าง (กำแพงเพชร พิษณุโลก ตาก อุตรดิตถ์ พิจิตร สุโขทัย อุทัยธานี นครสวรรค์ พิษณุโลก

สำหรับสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ แบ่งพื้นที่การแพร่ภาพและตอบสนอง โดยการผสมผสานระหว่างการแบ่งตามเขตการปกครองและตามวัฒนธรรมโดยแบ่งภาคเหนือออกเป็นสองส่วนคือ ภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างทำให้พื้นที่การกระจายเสียงของช่อง 11 เชียงใหม่ เล็กถึงรับผิดชอบเฉพาะภาคเหนือตอนบนจึงทำให้การนำเสนอรายการ การใช้ภาษาถิ่นสะท้อนความเป็นเหนือตอนบนหรือล้านนาได้มากกว่า

ข้อเด่นของการแพร่ภาพจำกัดเฉพาะพื้นที่ก็คือสถานีฯ สามารถนำเสนอเนื้อหาที่มุ่งตอบสนองคนในท้องถิ่นตามคุณค่า ความสนใจและวิถีชีวิตรวมถึงภาษาถิ่นได้ดีกว่าการแพร่ภาพกระจายเสียง

ครอบคลุมทั้งประเทศ ซึ่งเนื้อหาที่ตอบสนองท้องถิ่นได้ใกล้ชิด และสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้ดี จะเป็นปัจจัยให้คนท้องถิ่นให้ความสำคัญและสนใจเข้ามามีส่วนร่วมกับโทรทัศน์ท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ยังมีสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นที่แพร่ภาพออกอากาศทั้งประเทศคือสถานีโทรทัศน์ชนพื้นเมืองของประเทศแคนาดาที่ปัจจุบันกลายเป็นสถานีเครือข่ายที่ออกอากาศทั่วประเทศเพื่อตอบสนองคนพื้นเมืองทั้งประเทศ อย่างไรก็ตามก่อนที่สถานีนี้ จะสามารถแพร่ภาพทั้งประเทศนั้น ได้เริ่มต้นจากการแพร่ภาพเฉพาะพื้นที่เพื่อตอบสนองคนพื้นเมืองในท้องถิ่นนั้น ๆ มาก่อน แต่ต่อมาเมื่อสังคมเห็นคุณค่าและความสำคัญจึงเกิดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายโทรทัศน์ที่แพร่ภาพออกอากาศทั่วประเทศ แต่ยังคงเป้าหมายที่เน้นตอบสนองคนพื้นเมืองที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนของประเทศก็สามารถรับชมรายการของสถานีนี้ได้ (David, 2005)

1.4. คุณลักษณะการเป้าหมายในการดำเนินการ ที่มุ่งเน้นการทำงานเพื่อคนในท้องถิ่น แนวคิดโทรทัศน์ท้องถิ่นส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความคาดหวังและความต้องการของคนในสังคมที่ต้องการสื่อที่สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับพลเมือง และเป็นสื่อในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาและยึดท้องถิ่นเป็นเป้าหมายในการดำเนินการ (Berrigan F. 1977:213-224)

การดำเนินการโดยมีท้องถิ่นเป็นเป้าหมายจะส่งผลต่อความสามารถในการแสดงคุณลักษณะการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นเช่นการเลือกรูปแบบรายการ การคัดเลือกและนำเสนอเนื้อหา การกำหนดรูปแบบและการสร้างโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ นั้นทำได้มากกว่าโทรทัศน์ที่มีเป้าหมายเพื่อการแสวงหากำไร ซึ่งเป้าหมายการดำเนินการที่เน้นการค้าหรือการตอบสนองรัฐ จะเป็นข้อจำกัดต่อการตอบสนองท้องถิ่น เช่นโทรทัศน์ท้องถิ่น ประเทศอิตาลี เป็นสถานี ที่มีเป้าหมายเพื่อการค้า แต่อยู่ภายใต้กฎหมายที่ต้องตอบสนองท้องถิ่น โดยการจัดสรรเวลาในการแพร่ภาพไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ให้กับท้องถิ่น แต่ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าวได้ เนื่องจากมุมมองของเจ้าของสถานี เห็นว่าการต้องตอบสนองท้องถิ่นทั้งในการจัดสรรเวลา หรือการผลิตรายการสำหรับท้องถิ่นเป็นภาระมากกว่าโอกาสทางการตลาด จึงทำให้มีการเพิกถอนใบอนุญาตสำหรับสถานี ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายเป็นจำนวนมาก (Richeri, 1998:127-128)

2. คุณลักษณะโทรทัศน์ท้องถิ่นที่ใช้เป็นหลักการในการดำเนินการร่วมกันระดับปานกลาง ดังนี้

2.1. คุณลักษณะการบริหารจัดการสถานีเป็นสถานีโทรทัศน์ที่เป็นอิสระ

รูปแบบของการบริหารจัดการสถานีท้องถิ่นที่เป็นอิสระ คือการจัดตั้งสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นขึ้นตามกฎหมายของแต่ละประเทศ มีอำนาจและบริหารจัดการทั้งด้านนโยบาย การเงิน การดำเนินการและการคัดเลือกเนื้อหา รวมถึงความเป็นอิสระในการจัดสรรเวลาและรายการของท้องถิ่น โดยไม่ขึ้นกับสถานีโทรทัศน์แม่ข่าย เช่นประเทศยูโกสลาเวีย ออกกฎหมายกำหนดให้โทรทัศน์ท้องถิ่นเป็นโทรทัศน์ที่ให้บริการสาธารณะระดับท้องถิ่น ที่สามารถจัดตั้งสถานีอิสระในแต่ละท้องถิ่นได้ ซึ่งสถานี แต่ละแห่งมี

อำนาจในการบริหารจัดการในการตอบสนองท้องถิ่นได้เต็มศักยภาพ จนได้รับการยอมรับจากคนในสังคมว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศ (Berrigan F. 1977: 213-224)

แม้ว่าคุณลักษณะการเป็นสถานีโทรทัศน์ที่เป็นอิสระ จะเป็นคุณลักษณะที่ยอมรับร่วมกันมาก แต่ก็ยังมีรูปแบบอื่นๆ ที่คุ้นเคย คือลักษณะการเป็นสถานีฯ ลูกข่าย ที่อยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสถานีแม่ข่ายที่เป็นสถานีโทรทัศน์ระดับชาติ เช่น สถานีโทรทัศน์ BBC ของประเทศอังกฤษ และโทรทัศน์ท้องถิ่นของไทย ทั้ง 2 สถานีฯ ทั้งสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ และสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (เว้นสถานีโทรทัศน์เคเบิลทีวี ที่แม้จะมีลักษณะการเป็นสถานีอิสระ แต่ก็เน้นแสวงหากำไรมากกว่าให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างพื้นที่การสื่อสารให้กับท้องถิ่น จึงไม่ได้นำมาอธิบายร่วมในส่วนนี้)

จากการศึกษาพบว่าการมีสถานะเป็นลูกข่ายมีข้อจำกัดต่อการตอบสนองท้องถิ่น และการแสดงคุณลักษณะการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นตามหลักการ ยกตัวอย่าง

ผลของการที่สถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นของไทยที่มีลักษณะเป็นลูกข่ายทำให้เกิดข้อจำกัดในการบริหารจัดการปัจจัยต่างๆ ที่ตอบสนองท้องถิ่น การเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วม รวมถึงความสม่ำเสมอและความชัดเจนในการแพร่ภาพออกอากาศ เช่นสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงการแสดงคุณลักษณะฯ ในด้านการจัดสรรเวลาสำหรับท้องถิ่น ระหว่าง พ.ศ. 2502-2551 ไม่มีความแน่นอน ผกผันไปตามนโยบายของผู้กำกับควบคุมในแต่ละยุค โดยช่วงที่เวลารายการท้องถิ่นมีมากที่สุดคือยุคแรกของการก่อตั้ง เพราะเทคโนโลยียังไม่เอื้อต่อการยิงสัญญาณภาพและเสียงจากส่วนกลางมายังภูมิภาคได้โดยตรง ทำให้โทรทัศน์ท้องถิ่นในช่วงนั้น มีลักษณะการดำเนินงานที่ค่อนข้างแยกส่วนจากสถานีโทรทัศน์แม่ข่าย และมีกระบวนการผลิตรายการ การแพร่ภาพออกอากาศที่ตัดสินใจจากท้องถิ่น จึงทำให้สามารถเสนอเรื่องราว บุคคล ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่แตกต่างจากโทรทัศน์แม่ข่ายได้ค่อนข้างสูง ต่อมา(พ.ศ. 2518-2534) เมื่อเทคโนโลยีการแพร่ภาพสัญญาณมีการพัฒนามากขึ้น การถ่ายทอดจากส่วนกลางก็เพิ่มขึ้นตามมา ประกอบกับต้องหารายได้เพื่อเลี้ยงตนเองด้วย ส่งผลทำให้เวลาของท้องถิ่นค่อย ๆ ลดหายไปจากสูงสุดที่ร้อยละ 25.25 ในปี 2513 เหลือต่ำสุดร้อยละ 6.06 ในปี 2540 (ภัทรา บุรารักษ์, 2551: 2,163,415) เช่นเดียวกับสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 พิษณุโลก (ภาคเหนือตอนล่าง) ต่างประสบปัญหาเหมือนกัน กล่าวคือในช่วงระหว่างปี 2543-2545 การเป็นสถานีลูกข่ายทำให้ต้องรับสัญญาณรายการจากสถานีแม่ข่ายเป็นหลัก จนทำให้การผลิตรายการเพื่อท้องถิ่นลดลงเหลือเพียง 1 ชั่วโมงต่อวัน หรือประมาณร้อยละ 7 เท่านั้น (हत्यัย ชัดนาคและคณะ, 2547)

สำหรับกรณีต่างประเทศ เช่นสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น BBC ต้องประสบปัญหาคล้ายกับของไทย ในประเด็นการจัดสรรเวลาให้กับท้องถิ่นที่น้อย จนคนในสังคมวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เท่าเทียม และไม่สามารถเป็นสถานีฯ ที่ตอบสนองท้องถิ่นได้ อย่างที่ควรจะเป็น (Harver and Robins,1994:49-50)

นอกจากรูปแบบการบริหารจัดการโทรทัศน์ท้องถิ่น 2 รูปแบบที่กล่าวไปแล้ว ยังมีรูปแบบที่อาจไม่คุ้นชินในประเทศไทยมากนัก ก็คือโทรทัศน์ท้องถิ่นที่ไม่มีสถานีฯ ที่เป็นอิสระ หรือเป็นลูกข่าย แต่มีสถานะเป็นเพียงรายการหนึ่งที่มีกระบวนการผลิตมาจากการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น ปรากฏผ่านหน้าจอโทรทัศน์ก็ได้ เช่นประเทศสหรัฐอเมริกา ได้กำหนดให้เคเบิลทีวีจัดสรรเวลาให้กับคนท้องถิ่นได้ผลิตรายการ (Public, Educational, or government (PEG) Access) เพื่อนำไปแพร่ภาพแทรกในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของการนำเสนอรายการปกติ (แตกต่างจากเคเบิลทีวีของไทยที่ยังไม่มีการกำหนดให้ดำเนินการเช่นดังกล่าว)

เช่นเดียวกับ โทรทัศน์ท้องถิ่น สถานีไทยพีบีเอส ที่มีสถานะเป็นเพียงรายการหนึ่งที่แพร่ภาพแทรกในช่วงเวลาปกติ แพร่ภาพเฉพาะพื้นที่ โดยรายการ “ทีวีจอเหนือ” (รายการมีความยาวประมาณ 50 นาที ทุกวันเสาร์ในช่วงเวลา 11.00 – 12.00 น.) เป็นรายการที่ผลิตขึ้นจากการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาสังคมในท้องถิ่นและโทรทัศน์ท้องถิ่น ที่หากพิจารณามิติของเวลาในการนำเสนอรายการท้องถิ่นแล้ว อาจยังไม่เพียงพอที่จะสะท้อนความเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นตามหลักการได้ ซึ่งระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับโทรทัศน์ท้องถิ่นที่สามารถดำเนินงานให้สะท้อนความเป็นท้องถิ่นได้ น่าจะอยู่ที่ร้อยละ 20-30 ของเวลาการแพร่ภาพรายการทั้งหมดต่อวัน (ภัทรา บุรารักษ์, 2551 และ Richeri,1998:127)

2.2. คุณลักษณะด้านภาษาที่ใช้ในการนำเสนอรายการ ที่เน้นการใช้ภาษาถิ่นในการออกอากาศเป็นหลัก การใช้ภาษาของโทรทัศน์เป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นที่แตกต่างจากโทรทัศน์ระดับชาติ และยังสะท้อนถึงการตอบสนองท้องถิ่นเพราะภาษาคือศูนย์กลางในการประกอบสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์สามารถอธิบายหรือสามารถพูดถึงตัวเองได้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป (Barker,Galasinski,2001:28) ภาษาถิ่นจึงเป็นสัญลักษณ์และเครื่องมือที่ใช้อธิบายหรือแสดงความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ดีกว่าการใช้ภาษาราชการ และการที่สื่อมวลชนในท้องถิ่นใช้ภาษาถิ่นนำเสนอเนื้อหาหรือรายการ นอกจากจะสร้างความรู้สึกถึงความเป็นท้องถิ่นนั้นแล้วยังสร้างความใกล้ชิดและความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นในใจของคนท้องถิ่นได้อีกด้วย จากตัวอย่างของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นหลายแห่งมีการใช้ภาษาถิ่นของผู้รับเป้าหมายในการนำเสนอรายการ ที่นอกจากจะสามารถนำเสนออัตลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ยังสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ เช่นโทรทัศน์ภูมิภาค Wales สถานีลูกข่ายของ BBC ที่มีภาษาถิ่นของตนเองได้เรียกร้องให้โทรทัศน์ภูมิภาคให้ความสำคัญกับภาษาถิ่นในรายการมากขึ้น เพราะเห็นว่าการนำเสนอรายการด้วยภาษาถิ่นเข้าถึงและสะท้อนถึงความเป็นท้องถิ่นของพวกเขาได้มากกว่าภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาราชการ (Briggs,1995:89)

อย่างไรก็ตามยังมีสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น อีก 4 แห่งที่เห็นว่าสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นสามารถผสมผสานทั้งภาษาถิ่นและภาษาราชการในการนำเสนอรายการแล้วแต่ว่าจะให้น้ำหนักของภาษาใด

มากกว่า เช่นสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่และในท้องถิ่นอื่น สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (ทีวีจอเหนือ) และสถานีโทรทัศน์ภูมิภาคที่เป็นลูกข่ายของ BBC

การใช้ภาษาถิ่นของโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ การใช้ภาษาถิ่นได้รับการนำเสนอผสมผสานร่วมกับภาษาราชการผ่านหน้าจอโทรทัศน์ อย่างมีศักดิ์ศรีมีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2540-2550 ซึ่งเหตุผลส่วนหนึ่งอาจมาจากความนิยมและความต้องการของคนท้องถิ่น ที่ต้องการให้สถานีฯ เสนอรายการด้วยภาษาถิ่น ซึ่งรายการที่ใช้ภาษาถิ่นจะได้รับความนิยมในการรับชมและกลายเป็นจุดแข็งที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากรายการอื่นของสถานีฯ ระดับชาติอย่างชัดเจน (ภัทรา บุรารักษ์, 2551:517)

ประเด็นที่น่าที่สนใจก็คือไม่พบว่ามิโทรทัศน์ท้องถิ่นใดที่นำเสนอเฉพาะภาษาราชการเพียงภาษาเดียว แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นนั้นต้องปรากฏภาษาถิ่นด้วย ไม่ว่าจะมีส่วนการนำเสนอมากหรือน้อยก็ตาม

2.3 คุณลักษณะด้านเนื้อหารายการ

เนื้อหารายการของโทรทัศน์ท้องถิ่น สามารถบอกถึงคุณลักษณะของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นได้จากนิยามความหมายของโทรทัศน์ท้องถิ่น จะเห็นว่า มีการคาดหวังให้เนื้อหารายการของโทรทัศน์ท้องถิ่นควรแตกต่างจากโทรทัศน์ระดับชาติ หรือโทรทัศน์ของรัฐและเอกชน หากพิจารณาจากนิยามของโทรทัศน์ท้องถิ่นจะเห็นว่าเนื้อหารายการของโทรทัศน์ท้องถิ่นควรมีความแตกต่างจากโทรทัศน์ระดับชาติไม่ว่าจะเป็นสถานีฯ ของรัฐ หรือเอกชน โดยต้องสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เจาะลึกท้องถิ่น จนถือเป็นจุดแข็งของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นอย่างที่สถานีฯ ใดก็ไม่สามารถทำได้ดีเท่า (Moragas Spä and Carmelo Garitaonandia, 1998:150) โดยเนื้อหาท้องถิ่นรายการที่สถานีฯ ท้องถิ่นส่วนใหญ่นำเสนอ ได้ต่อเนื่องก็คือ ข่าว เพราะลักษณะของรูปแบบรายการข่าวสามารถสร้างความใกล้ชิด และนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นได้ดีกว่ารูปแบบรายการประเภทอื่นๆ (หฤทัย ชัดนาค, 2547 และ Moragas Spä and Carmelo Garitaonandia, 1998)

ลักษณะของเนื้อหารายการโทรทัศน์ท้องถิ่นที่ถือเป็นจุดแข็งควรมีลักษณะดังนี้

1. นำเสนอภาพที่สะท้อนความเป็นจริงของท้องถิ่นในมุมมองที่ต่างจากโทรทัศน์ระดับชาติ
2. เลือกประเด็นการนำเสนอเนื้อหา หรือประเด็นที่เป็นที่สนใจบนพื้นฐานความสำคัญและความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นเป็นหลัก
3. เสนอความเป็นท้องถิ่นจากท้องถิ่นใกล้เคียงหรือเพื่อนบ้านที่หลากหลาย โดยการสร้างเครือข่ายเช่นการแลกเปลี่ยนรายการ และการผลิตรายการร่วมกัน เป็นต้น

สำหรับเนื้อหารายการโทรทัศน์ท้องถิ่นที่คนท้องถิ่นในภาคเหนือตอนบนต้องการ พบว่ามีลักษณะ เรียงลำดับตามความสำคัญดังนี้ (ภัทรา บุรารักษ์, 2551:464)

1. เนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับคน และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2. หากเป็นเนื้อหาภายนอกท้องถิ่นควรเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องและเป็นที่น่าสนใจสำหรับคนท้องถิ่น
3. เนื้อหาที่นำเสนอควรตอบสนองความต้องการและความสนใจของคนท้องถิ่น
4. เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นที่มีวิธีการนำเสนอ ที่ความหมายที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆ

ในทางปฏิบัติของโทรทัศน์ท้องถิ่นพบว่าเนื้อหาที่นำเสนอส่วนใหญ่มักนำเสนอเนื้อหาที่ตอบสนองและเป็นเรื่องราวของคนกลุ่มน้อย คนยากจน หรือกลุ่มคนที่ไม่ได้รับความสนใจจากสื่อกระแสหลักอื่นๆ และเนื้อหาที่ให้บริการท้องถิ่นในเรื่องทั่วไป

การนำเสนอเนื้อหาของโทรทัศน์ท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับความเป็นเจ้าของ และการใช้กระบวนการดำเนินงานของสถานีฯ นั้น ๆ เช่นสถานีโทรทัศน์ที่เป็นของเอกชนมักนำเสนอเนื้อหาที่ตอบสนองนโยบายการแสวงหากำไรมากกว่า เช่นเคเบิลทีวีท้องถิ่นในประเทศไทย และสถานี Professional Television ประเทศอิตาลี เน้นการแสวงหากำไร ทำให้รายการส่วนใหญ่เป็นรายการบันเทิง ภาพยนตร์หรือรายการจากสถานีฯแม่ข่ายมากกว่าที่จะเป็นเรื่องราวของท้องถิ่นอย่างที่ควรจะเป็น

ขณะที่สถานีที่รัฐเป็นเจ้าของ การนำเสนอเนื้อหามุ่งเน้นการตอบสนองนโยบายของรัฐโดยใช้ข้อมูลหรือแหล่งข้อมูลจากท้องถิ่นที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐ เช่นเนื้อหาสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 เชียงใหม่ ในช่วง พ.ศ. 2535-2550 มีลักษณะดังนี้ (ภัทรา บุรารักษ์, 2551:246)

1. นำเสนอเนื้อหาที่เน้นสาระ ความรู้ในประเด็นทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายที่มาจากภาครัฐ
2. นำเสนอข่าวสารความเคลื่อนไหวของกลุ่มข้าราชการทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น
3. นำเสนอเนื้อหาที่เน้นเรื่องราวภายในท้องถิ่นมากกว่าภายนอกท้องถิ่น
4. เนื้อหาเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับโครงการและนโยบายจากภาครัฐ ในเชิงประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐ

ขณะที่สถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นที่กลุ่ม หน่วยงานหรือองค์กรในท้องถิ่นเป็นเจ้าของ เนื้อหารายการเน้นตอบสนองคนท้องถิ่น โดยนำเสนออัตลักษณ์ วัฒนธรรม ภาษาที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาลักษณะดังกล่าว สามารถทำให้คนท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ คุณค่าของตนเอง และเกิดความรักท้องถิ่น เช่นโทรทัศน์ Aboriginal Television ประเทศแคนาดา ที่นำเสนอเนื้อหาที่ตอบสนองและแสดงออกของท้องถิ่น จนสามารถทำให้คนพื้นเมืองจากที่เคยรู้สึกเป็นคนแปลกหน้าหรือแปลกแยกลดลง (David,2005)

ส่วนเนื้อหารายการของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นที่เป็นสื่อสาธารณะ เช่นสถานีลูกข่ายของ BBC หลังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องเนื้อหาไม่ตอบสนองท้องถิ่นอย่างหนัก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเพิ่มความสำคัญกับท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะด้านเนื้อหารายการ ที่กำหนดให้การนำเสนอเนื้อหาใดๆ ต้องตระหนักถึงกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลาย และสะท้อนถึงอัตลักษณ์ที่หลากหลายนั้น ส่วนในการผลิตรายการควรเปิดโอกาสให้กลุ่มคน หน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อให้โทรทัศน์นั้นดำเนินการตามหลักการเป็นสื่อท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (Briggs,1995:89-90, Harver and Robins, 1994:49-50 and Harver and Robins, 1994:44)

สำหรับเนื้อหารายการ “รายการจอเหนือ” สถานีไทยพีบีเอส ซึ่งการกำหนดเนื้อหา มาจากการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มภาคประชาสังคมในท้องถิ่นและบุคลากรของสถานีโทรทัศน์ โดยได้ออกแบบให้โดยมีแนวคิดหลักของรายการคือ “เรียนรู้คนท้องถิ่นบนแผ่นดินแห่งความหลากหลาย” และได้แบ่งช่วงการนำเสนอเนื้อหาออกเป็น 4 ช่วงตามรูปแบบรายการแบบ(format) นิติสารทางอากาศ (Magazine on air) (การประชุมคณะกรรมการดำเนินงานรณรงค์ขับเคลื่อนสถานีภูมิภาค (ภาคเหนือ) ร่วมกับผู้บริหารทีวีไทย,14 มิถุนายน 2552)

1. ช่วงข่าว เป็นการนำเสนอข่าวพลเมืองที่ผลิตขึ้นจากภาคประชาสังคมหรือกลุ่มประชาชนพร้อมทั้งสรุปข่าวความเคลื่อนไหวของภาคเหนือตลอดสัปดาห์
 2. ช่วงสารคดีเชิงลึกหรือสารคดีพลเมือง เป็นการนำเสนอเนื้อหาเชิงลึกที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับภาคเหนือ
 3. ช่วงท้องถิ่นสนทนา เป็นช่วงการสนทนาตามประเด็นที่ท้องถิ่นต้องการหรือกำลังเป็นประเด็นถกเถียงกันในท้องถิ่น เพื่อให้คนท้องถิ่นได้มีพื้นที่ในการสื่อสารเพื่อหาทางออกร่วมกัน
 4. ช่วงวิถีถิ่นเหนือ เป็นช่วงที่นำเสนอคุณค่า ความงามของทางภาคเหนือ เช่นศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรม
3. คุณลักษณะโทรทัศน์ท้องถิ่นที่สถานีฯ ที่ใช้ในการดำเนินงานในระดับน้อย ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านแนวคิดและการปฏิบัติ มีดังนี้
1. คุณลักษณะด้านความเป็นเจ้าของ

คุณลักษณะความเป็นเจ้าของของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่ามีความคิดเห็นและการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่สามารถแบ่งความเป็นเจ้าของตามลำดับมากไปถึน้อยได้ดังนี้

1.1 การเป็นเจ้าของโดยองค์กรสาธารณะเช่นสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส จัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติองค์กรแพร่ภาพและกระจายเสียงแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551 และ สถานีโทรทัศน์ BBC ประเทศอังกฤษที่จัดตั้งขึ้นภายใต้กฎหมาย Royal Charter มีความเป็นอิสระและปลอดจากอำนาจทางการเมืองและเป็นองค์กรที่กำกับควบคุมดูแลตนเอง มีรายได้มาจากการเก็บค่าธรรมเนียม

จากประชาชน (วิภา อุตมฉันท,2546:93-94) รวมถึงการเป็นเจ้าของโดยองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร ไม่ขึ้นอยู่กับรัฐและทุน เช่น สถานีชนพื้นเมืองประเทศแคนาดา

อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินงานของสถานีฯ ลูกข่ายของ BBC ยังไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างอิสระและตอบสนองท้องถิ่นได้อย่างที่ท้องถิ่นต้องการ เพราะการอำนาจการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับสถานีฯ แม่ข่าย แม้จะพยายามให้เกิดการกระจายอำนาจและยอมรับในความเป็นท้องถิ่นมากขึ้นก็ตาม

เช่นเดียวกับ “จอเหนือ” ของสถานีฯ ไทยพีบีเอส ซึ่งมีสถานะเป็นองค์กรสาธารณะ ก็ยังไม่สามารถแสดงคุณลักษณะความเป็นท้องถิ่นได้ไม่ว่าจะเป็นด้านพื้นที่หน้าจอ หรือที่ตั้งทางกายภาพเป็นต้น แต่มีจุดเด่นคือการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากคนหรือกลุ่มในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการพัฒนาองค์กรให้เป็นที่สาธารณะที่ส่งเสริม

การรับรู้และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมของประชาชน พร้อมทั้งส่งเสริมและสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่การเป็นผู้ชมที่กระตือรือร้นไปจนถึงการเป็นผู้ผลิตรายการและกำหนดทิศทางนโยบายของสถานีฯ อย่างชัดเจน (เทพชัย หทย่อง, 2552) ถือเป็น การปลดล๊อคการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นด้านโครงสร้างความเป็นเจ้าของ และการมีส่วนร่วมกับภาคประชาชนท้องถิ่นได้ระดับหนึ่ง

1.2 การเป็นเจ้าของสถานีฯ ควรเป็นกลุ่ม องค์กรในท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ส่วนใหญ่มักเป็นสถานีฯ ในรูปแบบเคเบิลทีวีที่จะมีความแตกต่างกันในเรื่องเป้าหมายของการดำเนินงานที่มีทั้งเชิงพาณิชย์ และเพื่อท้องถิ่น หรือต้องตอบสนองท้องถิ่นโดยการจัดสรรเวลาให้กับท้องถิ่นตามกฎหมายกำหนด (www.ctam@maine.org) เช่นโทรทัศน์ท้องถิ่นประเทศอิสราเอล ภูมิภาคเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ภายหลังประกาศเป็นเอกราชเมื่อปี ค.ศ 1948 ประเทศอิสราเอลเริ่มใช้ระบบสื่อท้องถิ่น โดยประยุกต์ต้นแบบมาจากทางด้านประเทศยุโรปมาผสมผสานกับบริบทในประเทศ โดยมีการกระจายอำนาจในคลื่นความถี่หรือการกระจายเสียงไปยังระดับประเทศ ภูมิภาค และชุมชน ทั้งในรูปแบบของคลื่นความถี่ เคเบิลและดาวเทียม พร้อมกำหนดนโยบายโทรทัศน์ในระดับท้องถิ่นให้เป็นที่ทำหน้าที่เป็นสื่อท้องถิ่นสำหรับกลุ่มหรือชุมชนต่างๆ เช่นคนกลุ่มน้อย เช่นกลุ่มรัสเซียอพยพ กลุ่มศาสนาอาหรับ ยูดาเย เป็นต้น ปีค.ศ. 1986 เกิดสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นที่แพร่ภาพผ่านระบบเคเบิลของประเทศอิสราเอล ตามพ.ร.บ. Knesset Bill มาตรา4 ที่อนุญาตให้เกิดการกระจายเสียงท้องถิ่น/ชุมชนผ่านเคเบิลขึ้นเพื่อให้เป็นสถานีฯที่มีความเป็นท้องถิ่น ที่นำเสนอรายการแตกต่างจากระดับชาติ และเป็นพื้นที่สื่อสารในประเด็นสำคัญของวิถีชีวิต และความเป็นไปในสังคมท้องถิ่น

ส่วนกรณีเคเบิลทีวีของไทย ยังไม่มีกฎหมายที่มากำกับและกำหนดให้ต้องตอบสนองท้องถิ่นดังประเทศที่กล่าวมา และส่วนใหญ่มีเป้าหมายเพื่อการค้าและหากำไร จึงไม่มีข้อบังคับต้องตอบสนองหรือจัดสรรเวลาให้กับคนท้องถิ่นได้เข้าถึงหรือเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารของสถานีฯ แม้ว่าสถานีเคเบิลทีวีท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการผลิตรายการข่าวท้องถิ่น แต่ยังมีลักษณะที่บริษัทเป็นผู้ผลิตเองทั้งหมด(สุเมธ พงศ์สุวรรณ,2548 และสุนันทา คำภีระปาวังค์,2551)

ลักษณะของกลุ่มองค์กรที่เป็นเจ้าของอาจอยู่ในรูปคณะกรรมการที่อาจประกอบด้วย ตัวแทนจากรัฐต่างๆ ตัวแทนจากท้องถิ่นหรือชุมชน ตัวแทนจากภาคการศึกษาและวัฒนธรรมและตัวแทนจากภาคเอกชนเข้าร่วมกันเพื่อหาข้อกำหนดในการดำเนินการสื่อสารกระจายเสียงท้องถิ่นร่วมกัน ผลจากการดำเนินงานทำให้สถานีฯ ดังกล่าวสามารถขับเคลื่อนเรื่องราวของท้องถิ่นหรือกลุ่มที่ไม่เคยมีพื้นที่การสื่อสารหรือแสดงออกให้ปรากฏผ่านหน้าจอโทรทัศน์มากขึ้น ผ่านแนวคิดการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับสถานีฯ (Opened channel) (Fuller,2007) หรืออาจเป็นกลุ่ม องค์กรที่ไม่แสวงหากำไรเช่นสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา กลุ่ม NGOs หรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่อยู่ในท้องถิ่น แต่ไม่ว่าจะมีกลุ่มท้องถิ่นเป็นเจ้าของ แต่การบริหารจัดการควรใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมและสร้างกลไกให้ภาคส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่างๆ

อย่างไรก็ตามยังอาจมีข้อจำกัดในด้านความยั่งยืน และความน่าเชื่อถือ เพราะเนื่องจากเป็นงานโทรทัศน์ที่ต้องอาศัยความน่าเชื่อถือ ทักษะในด้านต่างๆ รวมทั้งต้องใช้ทรัพยากรสูง ซึ่งอาจเกิดกำลังสำหรับองค์กรใดองค์กรหนึ่ง หรือหากองค์กรอื่นๆ ต้องยุติการทำงาน ก็ย่อมจะทำให้โทรทัศน์ท้องถิ่นต้องยุติการดำเนินงานตามไปด้วย ดังนั้นหากต้องการลดข้อจำกัดดังกล่าวออกไปแล้ว ในการบริหารจัดการ โทรทัศน์ท้องถิ่นควรสร้างความน่าเชื่อถือ โดยการทำงานที่ตอบสนองคนท้องถิ่น เปิดกว้างสำหรับการทำงานร่วมกับเครือข่าย หรือกลุ่มอื่นๆ และที่สำคัญคือต้องสร้างกลไกและระบบให้ท้องถิ่นภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมดูแลการทำงานร่วมด้วย

อย่างไรก็ตามแม้จะมีข้อจำกัดดังกล่าว แต่ในมุมมองของผู้ศึกษาและนักปฏิบัติการโทรทัศน์ท้องถิ่นยังเห็นว่าคุณลักษณะที่ให้องค์กร หรือกลุ่มในท้องถิ่นเป็นเจ้าของโทรทัศน์ท้องถิ่นเป็นรูปแบบที่สามารถรับประกันการดำรงอยู่ของสถานีฯ ได้ดีกว่าการให้รัฐ องค์กรสาธารณะหรือเอกชนเป็นเจ้าของ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการมีกฎหมายที่ส่งเสริม ปกป้องความเป็นเจ้าของของชุมชนและเอื้อต่อการสร้างกลไกเสริมพลังให้กับชุมชนท้องถิ่นไปพร้อมกันด้วย (USIAD,:9)

1.3 การเป็นเจ้าของโดยรัฐ โทรทัศน์ท้องถิ่นอาจมีรัฐเป็นเจ้าของได้ หากรัฐมีบทบาทในการเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านข้อกฎหมาย เงื่อนไขต่างๆ เพื่อให้สถานีฯ ท้องถิ่นสามารถจัดตั้งและดำเนินการได้ เช่น โทรทัศน์ท้องถิ่นของประเทศสิงคโปร์ รัฐบาลสนับสนุนให้จัดตั้งสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นเชิงทดลองแพร่ภาพผ่านเคเบิลทีวี ดำเนินงานโดยให้สถาบันการศึกษา ในท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลัก และทำงานเชื่อมโยงกับองค์กร สถาบัน และกลุ่มในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครผลิตรายการ นอกจากนี้รัฐยังให้การสนับสนุนในด้านเทคนิค อุปกรณ์และกำหนดเป็นนโยบายให้เกิดการพัฒนาสถานีฯ ในการขยายฐานผู้ชมให้มากที่สุด โดยสนับสนุนให้เชื่อมสัญญาณรายการผ่านช่องทางทั้งอินเทอร์เน็ตและการถ่ายทอด สดผ่าน Telecast เพื่อให้เป็นทางเลือกให้กับประชาชนโดยไม่ต้องชำระค่าชม ปัจจุบันกว่า 100,000 ครัวเรือนทั่วทั้งเกาะสิงคโปร์สามารถเข้าถึงสถานีโทรทัศน์แห่งนี้ได้ แต่จำนวนผู้ชมจากกลุ่มตัวอย่างกว่า 400 คนพบว่า มีเพียงร้อยละ 3.7 เท่านั้นที่ดู และร้อยละ 2.9

เท่านั้นที่ตอบว่ารู้จักและรับรู้ว่ามีสถานีโทรทัศน์ดังกล่าว จากข้อมูลสะท้อนให้รัฐบาลและผู้ดำเนินการทราบว่ามีช่องว่างทางการรับรู้และความรู้ในเรื่องระบบกระจายเสียงท้องถิ่นอีกมาก(Fuller,2007)

จากกรณีของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นของสิงคโปร์ดังกล่าวเป็นรูปแบบที่เป็นสื่อ ที่ ดำเนินงานจากบนลงล่าง รัฐเป็นผู้สั่งการและกำหนดนโยบายแล้วให้ท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่นๆ ดำเนินการ ทำให้นักวิชาการและนักปฏิบัติในสิงคโปร์ได้เสนอว่าโทรทัศน์ท้องถิ่นในประเทศที่มีการกำกับควบคุมสูงแบบสิงคโปร์ บทบาทของรัฐควรเข้ามาสนับสนุนด้านทุนดำเนินการระยะแรกการก่อตั้งมากกว่าระยะดำเนินการ เพราะเป็นช่วงที่สถานีฯ ต้องลงทุนเรื่องอุปกรณ์มากที่สุด พร้อมกันนั้นการกำหนดให้องค์กรหรือกลุ่มที่จะเข้ามาบริหารจัดการสถานีฯ ควรเป็นกลุ่มที่ไม่แสวงหากำไรที่เน้นทำงานเพื่อให้บริการสาธารณะ ด้วยการขยายการมีส่วนร่วมไปยังภาคส่วน หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น ให้หลากหลาย (Fuller,2007)

โทรทัศน์ท้องถิ่น:การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น

แนวคิดการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร เป็นแนวคิดที่อธิบายพลังของผู้รับสารในกระบวนการสื่อสาร ที่ไม่เพียงแต่แสดงบทบาทการเป็นผู้รับสารที่เอาการเอางาน (Active audience) เท่านั้น แต่ยังก้าวไปถึงการพลิกบทบาทไปเป็นผู้ส่งสารในกระบวนการสื่อสาร ที่ฉายภาพของการต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิในการสื่อสาร การเข้าถึง และการมีส่วนร่วมในโทรทัศน์ท้องถิ่นของคนท้องถิ่น ซึ่งสิทธิการสื่อสารสามารถแยกออกเป็น 2 หมวดสำคัญ คือสิทธิการเป็นผู้รับสาร เช่นการเข้าถึงข่าวสารอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และสิทธิการเป็นผู้ส่งสารผ่านการใช้สื่อหรือช่องทางต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2546:27) ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้แนวคิดการมีส่วนร่วมกลายเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่น แม้ว่าทางปฏิบัติแล้วโทรทัศน์ท้องถิ่นแต่ละแห่งจะแสดงระดับและความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไป

อย่างไรก็ตามแม้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสื่อสารถูกมองว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นบนฐานพลังของท้องถิ่นได้ แต่ก็ยังมีอุปสรรคในการปฏิบัติเพราะเนื่องจากแนวคิดดังกล่าวถือเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพลเมืองกับชนชั้นปกครอง เพื่อเกิดความสมดุลและให้เสียงของพลเมืองได้ปรากฏในสังคมในฐานะเจ้าของสื่อหรือผู้ส่งสาร ทำให้แนวคิดนี้ไม่เป็นที่ยอมรับจากบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มประเทศที่ปกครองแบบเผด็จการหรืออำนาจนิยม (white, 1994:20) รวมถึงปัจจัยอื่นที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการสื่อสารคือ การเข้าไม่ถึงของพลเมือง ทั้งในฐานะผู้รับสารที่เข้าไม่ถึงข้อมูลอย่างเท่าเทียมและในฐานะผู้ส่งสารที่เข้าไม่ถึงสื่อหรือช่องทางการสื่อสาร ซึ่งการเข้าไม่ถึงอาจมาจากเงื่อนไขทางกายภาพ เช่นพื้นที่อยู่ห่างไกลจากข้อมูลหรือสื่อ การเข้าไม่ถึงเพราะเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ ที่ไม่สามารถเป็นเจ้าของสื่อ หรือการเข้าถึงมีต้นทุนทางเศรษฐกิจสูงเกินที่จะจ่ายได้ การเข้าไม่ถึงเพราะ

เงื่อนไขข้อจำกัดด้านวัฒนธรรม อันหมายถึงต้นทุน ทักษะและความสามารถที่มีต่อสื่อเช่นการรู้เท่าทัน การอ่านออกเขียนได้ หรือความรู้ทักษะเกี่ยวกับการสื่อสาร การใช้อุปกรณ์ และเทคนิคในการผลิตสื่อ (กาญจนา แก้วเทพ,2546:117-120)

สำหรับระดับการมีส่วนร่วมฯ ของคนท้องถิ่นในกระบวนการการสื่อสารอาจ แบ่งออกเป็น 6 ระดับคือ (กาญจนา แก้วเทพ 2548: 58-64)

1. ระดับการเป็นผู้ฟังที่ active และมีปฏิกิริยาป้อนกลับ เช่นการเป็นอาสาสมัคร แจ้งข่าวสาร ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนคอยร้องเรียน ตรวจสอบปัญหาของชุมชน และเข้าร่วมกิจกรรมพิเศษ เป็นต้น
2. มีส่วนร่วมในรายการ เช่นการโทรศัพท์แจ้งข่าวสาร รายงานข่าว พุดคุยติชมรายการ ขอเพลง ตรวจสอบข้อมูล การเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ แลกรับเชิญ และการเขียนจดหมายสะท้อนมุมมอง/ความคิดผ่านจดหมาย
3. ระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต ทั้งในขั้นตอนก่อนการผลิต การผลิตและหลังการผลิต
4. การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลให้กับผู้จัด/ผู้ผลิต เพราะข้อมูลที่ประชาชนธรรมดาในพื้นที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญสำหรับการผลิตเนื้อหาที่มาจากผู้รู้จักข้อมูลดีที่สุดในท้องถิ่น
5. การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่แวดล้อมที่จะกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักและเข้าใจบทบาทของโทรทัศน์ส่วนภูมิภาค
6. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงาน การวางแผนนโยบาย แผนภาพที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในกระบวนการสื่อสาร

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมยิ่งอยู่ยอดบนปิรามิดเท่าไร จำนวนคน หรือกลุ่มคนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมจะยิ่งน้อย ดังนั้นการมีส่วนร่วมในระดับผู้ชมที่กระตือรือร้นจึงเป็นระดับที่เปิดโอกาสที่ให้คุณเข้ามามีส่วนร่วมได้มากและสามารถขยายไปสู่กว้างได้ ส่วนการมีส่วนร่วมในระดับบริหารหรือการกำหนดรายการจะเป็นเพียงคนบางกลุ่มเท่านั้น อย่างไรก็ตามในการเข้า/ออก ของการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการสื่อสารไม่จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละระดับพร้อม ๆ กัน แต่เป็นการเข้า/ออกตามความต้องการและศักยภาพของกลุ่มหรือเครือข่าย ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน

การศึกษาการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในกระบวนการโทรทัศน์ท้องถิ่นในประเทศไทย พบว่า ตั้งแต่เริ่มถือกำเนิดของโทรทัศน์ท้องถิ่นจนถึงพ.ศ. 2540 อันเป็นเวลาของการปฏิรูปสื่อในประเทศไทย ที่มาพร้อมกับรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่กำหนดการเข้าถึงสื่อหรือคลื่นความถี่วิทยุและโทรทัศน์ให้กับประชาชน ในช่วงเวลานี้คนท้องถิ่นเริ่มเรียนรู้เข้าไปมีส่วนร่วมกับโทรทัศน์ท้องถิ่นในระดับการเป็นผู้ชมที่กระตือรือร้นไปจนถึงระดับการเป็นผู้ร่วมผลิต ส่วนระดับที่สูงขึ้นไปจนถึงการร่วมเป็นผู้กำหนดนโยบายเนื้อหารายการ หรือนโยบายของสถานีฯ ยังไม่เคยเกิดขึ้น เช่นการศึกษาของวชิรา (วชิรา รินทร์ศรี, 2537) ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมระหว่างคนท้องถิ่นกับสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นช่อง 11 เชียงใหม่ (ช่อง 8 ลำปาง) ว่าในช่วงเริ่มต้นจนถึงก่อนการปฏิรูปสื่อพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในสื่อยังอยู่ระดับการเป็นผู้ชมที่กระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในรายการเช่นการส่งจดหมาย ข้อเสนอแนะมายังสถานีฯ ขณะที่การมีส่วนร่วมในระดับการผลิตรายการแม้จะปรากฏให้เห็นอยู่บ้างในช่วงเริ่มต้นแต่กลับหายไปในช่วงที่สถานีฯ ต้องกลายเป็นสถานีฯ ลูกข่ายของสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย(แม่ข่าย) อย่างเต็มตัว

การศึกษาการมีส่วนร่วมของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นช่อง 11 พิษณุโลก ที่ศึกษาในช่วงหลังยุคการปฏิรูปสื่อ (หลังพ.ศ. 2540) แล้วก็ยังพบว่า คนท้องถิ่นมีความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมกับโทรทัศน์ท้องถิ่นแต่ไม่สามารถเข้าถึงได้เพราะขาดโอกาส ซึ่งหากสถานีสามารถเพิ่มช่องทางการให้คนท้องถิ่นเข้ามาร่วมในระดับต่างๆ มากขึ้นเชื่อว่าคนท้องถิ่นจะเข้าไปมีส่วนร่วมกับโทรทัศน์ท้องถิ่นได้หลากหลายระดับ อันจะนำไปสู่การเกิดปัจจัยสำคัญคือการสร้างความผูกพันและรู้สึกเป็นเจ้าของ ดังที่เกิดขึ้นกับกรณีสถานีฯ จะยกเลิกเลิกรายการลิเก ซึ่งเป็นรายการที่ตอบสนองและสะท้อนความเป็นท้องถิ่นได้ดี ทำให้ คนท้องถิ่นร่วมกันคัดค้านจนสามารถรักษารายการนี้ได้ (หฤทัย ชัดนาค และคณะ, 2547) เช่นเดียวกับการขอคืนเวลาท้องถิ่นของสถานีฯ แม่ข่ายรายการ “มองเมืองเหนือ” ซึ่งเป็นรายการที่คนท้องถิ่นนิยมมากที่สุดเพราะเป็นรายการสด ที่เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับผู้ชมจนถึงการเป็นผู้ร่วมรายการ อีกทั้งนำเสนอรายการด้วยภาษาถิ่นทั้งหมด ซึ่งการขอคืนเวลาดังกล่าวนั้น ทำให้เจ้าหน้าที่ของสถานีฯ ในส่วนท้องถิ่น ลูกขึ้นมาต่อรองและยืนยันไม่สามารถคืนเวลาให้ได้เนื่องจากเป็นรายการที่คนท้องถิ่นชื่นชอบและรัก ซึ่งเจ้าหน้าที่สถานีฯ ได้ตระหนักดีว่ารายการดังกล่าวคือจุดแข็งของตนทำให้สถานีฯ สามารถรักษาเวลาและรายการดังกล่าวเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน(2554) (ภัทรา บุรารักษ์,2551:370)

หลังปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมากระแสท้องถิ่นนิยมและแนวคิดการเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการของโทรทัศน์ท้องถิ่นตามสิทธิในระบอบประชาธิปไตย เริ่มปรากฏชัดมากขึ้นและเริ่มเป็นวาทกรรมปรากฏในนโยบายของผู้มีอำนาจในการกำกับดูแลโทรทัศน์ท้องถิ่น แต่รูปธรรมการมีส่วนร่วมที่ค่อนข้างชัดเจนของประเทศไทย เกิดขึ้นช่วงต้นปีพ.ศ. 2551 หลังการเกิดขึ้นขององค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย หรือสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส โทรทัศน์สาธารณะแห่งแรกของประเทศไทย

ข้อเขียนในส่วนนี้จะอธิบายการสร้างและการจัดการการมีส่วนร่วมของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส “จอเหนือ” ซึ่งเป็นรายการของท้องถิ่นที่ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมในการสื่อสารมาใช้ อย่างชัดเจนมากกว่าสถานีโทรทัศน์อื่นๆ ดังนี้

● การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนท้องถิ่นและสถานีโทรทัศน์ไทย พีบีเอส ภาคเหนือ

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การออกแบบและดำเนินการโทรทัศน์ท้องถิ่นระหว่างคนท้องถิ่น (ภาคประชาสังคมในท้องถิ่น) และสถานีโทรทัศน์ไทย พีบีเอส ในภาคเหนือ สามารถอธิบายได้เป็น 2 ระยะ คือ

ก้าวแรก: เพื่อข้ามอคติและความไม่ไว้วางใจ

ระยะแรก ถือเป็นก้าวแรกของสถานีไทย พีบีเอส ที่ได้เข้ามาในท้องถิ่นพร้อมกับนโยบายสร้างสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นบนแนวคิดการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น ในระยะนี้ เจ้าหน้าที่ของสถานีโทรทัศน์ฯ มุ่งเน้นกระบวนการหลังจอ ในการรวบรวมกลุ่มคนท้องถิ่น กลุ่มเครือข่ายต่างๆ การจัดประชุม เพื่อระดมความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการดำเนินงาน ทำให้หน้าที่หลักในระยะนี้ฝ่ายเจ้าหน้าที่สถานีโทรทัศน์ฯ ต้องรับภาระหนักในการสื่อสาร อธิบาย และสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทาง และเป้าหมายในการทำงานให้กับกลุ่มคนต่างๆ ที่มีภูมิหลังการทำงาน ความต้องการและความรู้ความเข้าใจที่มีต่อแนวคิดโทรทัศน์ท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกระบวนการของโทรทัศน์แตกต่างกัน ทำให้ในระยะนี้จึงเป็นระยะที่เริ่มต้นด้วยความไม่มั่นใจไว้วางใจ ระวัง หรือยังมีช่องว่างของกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มีต่อสถานีโทรทัศน์ค่อนข้างชัดเจน

วิธีการที่ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นลดความไม่ไว้วางใจ และไม่มั่นใจลงไปจนสามารถนำสร้างกลุ่มอาสาสมัครที่เข้าใจ ยอมรับและเชื่อมั่นที่จะทำงานร่วมกับสถานีโทรทัศน์ฯ เพื่อพัฒนาสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นขึ้น ก็คือ การใช้ปัจจัยด้านบุคคลหรือเจ้าหน้าที่สถานีโทรทัศน์ฯ ที่มีคุณลักษณะเฉพาะ เป็นตัวเชื่อมและสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ โดยคุณลักษณะเฉพาะดังกล่าวคือ เป็นบุคคลที่มีประสบการณ์ในการทำงานกับกลุ่ม เครือข่าย หรือภาคประชาสังคม และกลุ่ม หรือเครือข่ายรู้จักหรือคุ้นเคยแล้วบ้างนอกจากนั้นยังเป็นบุคคลที่มีความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในแง่สถานการณ์ ปัญหา และต้นทุนทางสังคมของท้องถิ่นมาพอสมควร อีกทั้งเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะและเชื่อมั่นในแนวคิดสิทธิการสื่อสารและการเข้าถึงสื่อของพลเมือง

กลยุทธ์ในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในก้าวแรกนี้ เจ้าหน้าที่ของสถานีโทรทัศน์ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวได้ใช้กระบวนการสื่อสารเชิงรุก ในการเข้าหากลุ่มหรือเครือข่ายเอง เน้นสารที่อธิบายถึงหลักการ แนวคิดและการทำงานเพื่อให้กลุ่มในท้องถิ่นดังกล่าวเกิดการยอมรับ และเข้าใจถึงเป้าหมายการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารกับสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น

สำหรับการแสวงหากลุ่มภาคประชาสังคมในท้องถิ่นในก้าวแรกนี้ ทางสถานีโทรทัศน์ฯ ได้เริ่มเข้าถึงกลุ่มที่คุ้นเคยและรู้จัก โดยพิจารณาจากลักษณะการทำงานของภาคประชาสังคมเชิงพื้นที่ทางกายภาพ และเชิงประเด็น เช่น เครือข่ายป่าต้นน้ำ เครือข่ายสื่อเพื่อเด็กและเยาวชนภาคเหนือ โดยไม่จำเป็นต้องมีทักษะด้านการผลิตสื่อหรือการสื่อสาร ทำให้ภาคประชาสังคมที่เข้ามาร่วมๆ ในช่วงแรกมีความหลากหลายในฐานความรู้ความเข้าใจโดยเฉพาะในประเด็นการสื่อสาร ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการทำงานโทรทัศน์ (การประชุมระดมสมองครั้งแรกเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2552 ณ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ การประชุมครั้งนั้นได้มีกลุ่มภาคประชาสังคมเข้ามาร่วมจำนวน 22 กลุ่ม 34 คน จาก 7 จังหวัดภาคเหนือ และครั้งที่สอง วันที่ 6 พฤษภาคม 2552 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร มีกลุ่มภาคประชาสังคมเข้าร่วมจำนวน 26 กลุ่ม 35 คน จาก 8 จังหวัดภาคเหนือ แต่การใช้เลือกกลุ่มหรือเครือข่ายจากการรู้จักหรือคุ้นเคยมาก่อน อาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้การเข้าถึงกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นไม่ครอบคลุมและกว้างขวางพอ

ก้าวที่สอง : เพื่อการปรับตัวและรักษาการมีส่วนร่วม

ระยะการปรับตัว เพื่อรักษาความสัมพันธ์เป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน 2 ฝ่ายเริ่มสร้างพันธสัญญาในการพัฒนาสถานีท้องถิ่นร่วมกัน เพราะเป็นช่วงที่สถานีฯ แสดงความชัดเจนและเป็นรูปธรรมในการให้ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมผลิตรายการในแต่ละพื้นที่มากขึ้น ปัจจัยหลักที่ใช้รักษาการมีส่วนร่วม คือรูปแบบการสื่อสารเพื่อสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน และปัจจัยทางด้านบุคคลของสถานีฯ ที่อาศัยบุคคลที่เป็นผู้บริหารระดับสูงเข้ามาสื่อสารเพื่อให้ภาคประชาชนเห็นความสำคัญและต่อยอดความมั่นใจให้กับภาคประชาชนเป็นระยะๆ นอกเหนือไปจากกลุ่มบุคคลเดิม

ระยะการปรับตัวถือเป็นช่วงการรักษาความสัมพันธ์ สามารถแบ่งขั้นตอนการพัฒนาการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาสังคมและสถานีฯ 3 ขั้นตอน คือ 1) ทวีไทยเป็นฝ่ายเริ่มรุกเข้าหาภาคประชาสังคมในท้องถิ่น 2) สร้างพันธสัญญาร่วมกัน โดยระดมภาคประชาสังคมจากขั้นตอนที่ 1 มาร่วมเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมเพื่อร่วมกันพัฒนาสถานีท้องถิ่น ผ่านการผลิตรายการ “จอเหนือ” และ 3) ชั้นลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนการเติมเต็มและฝึกทักษะด้านเทคนิคการผลิตรายการให้กับเครือข่ายภาคประชาสังคม

จาก 3 ขั้นตอนดังกล่าว แสดงว่าการสร้างและรักษาการมีส่วนร่วม เริ่มต้นมาจากองค์กรสื่อที่มีนโยบายสร้างพื้นที่การสื่อสารให้คนท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากกว่าจะริเริ่มมาจากภาคประชาสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระบบทีวีของไทยที่ผ่านมาเป็นระบบปิด คนในสังคมแทบ

ไม่มีเคยเข้าไปมีส่วนร่วมมาก่อน ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะให้คนท้องถิ่นเป็นฝ่ายรุกหรือเริ่มต้นเข้าหาสื่อโทรทัศน์ หากสถานีฯ ไม่เริ่มเป็นฝ่ายเปิดประตูบ้านและสร้างช่องทางความร่วมมือให้กับท้องถิ่น อย่างเป็นรูปธรรมก่อน

- **เครื่องมือที่ใช้สำหรับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานีท้องถิ่น**

จากการศึกษาพบเครื่องมือหลักในการจัดการความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมให้มีพลังในการสำหรับผลักดันกลไกทั้ง 3 สามารถขับเคลื่อนและพัฒนาให้สถานีฯ เกิดขึ้นและดำรงอยู่คือ

1 การสื่อสารการประจุมแบบสนทนาปรึกษาหารือ (dialogical communication) เป็นรูปแบบการสื่อสารที่นำมาใช้มากที่สุดเพราะเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เน้นการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างเครือข่ายภาคประชาสังคมและทีวีสาธารณะ ทั้งฝ่ายศูนย์ข่าวภูมิภาค และสำนักสื่อสารสาธารณะ ที่เคารพ ยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างเท่าเทียม โดยภาคประชาสังคมมีบทบาทในการกำหนดประเด็น เนื้อหา หรือการเสนอวาระเข้าที่ประชุม ขณะที่ทางด้านสำนักเครือข่ายสื่อสารสาธารณะเป็นผู้จัดการการประชุม เตรียมข้อมูลและเนื้อหา ส่วนศูนย์ข่าวภูมิภาค มีบทบาทในการนำประเด็นที่เป็นข้อสรุปจากคณะกรรมการฯ พัฒนาไปสู่การผลิตรายการ ติดตาม ประเด็น เป็นต้น

2 การสื่อสารแนวระนาบหลายทิศทางระหว่างบุคคลแบบไม่เป็นทางการผ่านช่องทางต่างๆ เช่นการพูดคุยแบบเผชิญหน้าแบบไม่เป็นทางการเช่นการโทรศัพท์ และการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่เช่น ชุมชนออนไลน์ที่สร้างมาจากของกลุ่มภาคประชาสังคมและที่สถานีฯ สร้างเอง เช่น www.tvthainetwork.com , <http://northtpbs.co.cc>, www.facebook.com/citizentv, www.twitter.com/citizentvthai รวมไปถึงการใช้อีเมลกรู๊ป ระหว่างคณะทำงานและเจ้าหน้าที่ของสถานีฯ ในการส่งข่าวสารการประชุม เช่นการแจ้งวันนัดหมาย สถานที่การประชุม การส่งวาระประเด็นของแต่ละพื้นที่ที่จะนำไปสู่วาระการประชุมกองบรรณาธิการร่วมประจำเดือน การส่งบันทึกสรุปการประชุมแต่ละครั้ง หรือแม้กระทั่งการแจ้งกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย

3 การฝึกอบรมทักษะการผลิตรายการให้กับภาคประชาชนในพื้นที่ โดยแบ่งบทบาทของเครือข่ายภาคประชาชนในฐานะกองบรรณาธิการร่วมฯ และสถานีฯ คือ เครือข่ายภาคประชาสังคมเป็นฝ่ายเสนอความต้องการเนื้อหา และทักษะที่ต้องการฝึกอบรม หาเครือข่ายเข้าร่วมอบรม รวมถึงการสนับสนุนสถานที่ในการฝึกอบรมและร่วมในกระบวนการฝึกอบรมเช่นการเป็นพี่เลี้ยงทักษะในการผลิตรายการ ขณะที่สำนักเครือข่ายสื่อสารสาธารณะ เป็นฝ่ายสนับสนุนด้านวิทยากร เนื้อหา อุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเช่น(ค่าอาหาร ค่าที่พักของผู้ร่วมฝึกอบรม)

ข้อจำกัดของการใช้การประชุมของร่วมทั้ง 3 ฝ่าย เป็นเครื่องมือสร้างและรักษาการมีส่วนร่วม อาจจำกัดการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่คณะทำงาน ส่วนการสื่อสารผ่านสื่อใหม่ ยังไม่สามารถตอบสนองกลุ่มเครือข่ายหรือภาคประชาสังคมในระดับประชาชนระดับกว้างได้ เพราะ

ช่องทางดังกล่าวตอบสนองพฤติกรรมของกลุ่มชั้นชนกลางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสื่อดังกล่าวมากกว่า ส่วนการฝึกอบรมเน้นการฝึกทักษะเรื่องเทคนิคการผลิตและการผลิตรายการมากกว่าที่จะสื่อสารเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานและเป้าหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมกับสื่อสาธารณะ

● **บทเรียนการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาสังคมและไทยพีบีเอสเพื่อพัฒนาโทรทัศน์ท้องถิ่น**

การพัฒนาสถานีภูมิภาค อันถือว่าการ “ทดลอง” ปฏิบัติการ บทเรียน ที่น่าสนใจก็คือ บทเรียนทางด้าน การสร้างและจัดการการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาสังคมและสื่อโทรทัศน์ระดับชาติ

บทเรียนด้านการสร้างและจัดการการมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาสังคมกับสื่อโทรทัศน์

1. การสร้างและการรักษาการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น จะเป็นรูปธรรมได้เมื่อทางสถานีฯ เล่นบทบาทการเป็นพี่เลี้ยง และผู้เริ่มต้นการเปิดช่องทางให้ภาคประชาสังคมเข้าถึง โดยผ่านการสร้างกิจกรรมรูปแบบต่างๆ เช่นการฝึกอบรม และการเปิดรับประเด็นจากท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การผลิตรายการและการมีส่วนร่วมในระดับอื่นๆ

2. เครื่องมือสำคัญสำหรับขยายคนทำงาน ขยายเครือข่ายสำหรับสื่อที่ต้องการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนคือการฝึกอบรม เนื่องจากเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เผชิญหน้า

3. กลุ่มภาคประชาสังคม มีการปรับตัวเรียนรู้และเข้าใจด้านเทคนิคการผลิตรายการ การคัดเลือกประเด็นและที่สำคัญคือการปรับทัศนคติและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการการมีส่วนร่วมและการใช้สิทธิการสื่อสารในกระบวนการสื่อได้เร็วแม้วิธีการดังกล่าวค่อนข้างแตกต่างไปจากวิธีการทำงานของพวกเขาก็ตาม

ขณะที่การปรับตัวทางด้านคนสื่อมืออาชีพ ในส่วนของศูนย์ข่าวภูมิภาค (ภาคเหนือ) และทีมผลิตรายการจอเหนือ ปรับตัวและเรียนรู้ได้ในด้านทัศนคติ และความเข้าใจในการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองน้อยกว่าภาคประชาสังคม เพราะจากการสังเกตยังมีลักษณะการสื่อสารเน้นการฟังมากกว่าเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างที่เราควรจะเป็น ส่งผลต่อความรู้สึกเป็นเจ้าของประเด็นของภาคประชาสังคมที่มีต่อเนื้อหาและรายการให้ลดน้อยลง ทั้งนี้เพราะคนสื่อมืออาชีพอาจยังไม่คุ้นชินกับกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และข้อจำกัดในด้านเวลาการทำงานที่ต้องผลิตข่าวประจำวันไปพร้อมกันด้วย

4. การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจบนความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนระหว่างภาคประชาสังคมและสื่อมืออาชีพ คือการเชื่อมประสานสองฝ่ายให้สามารถทำงานร่วมกันได้ภายใต้การมีพันธะสัญญา (Commitment) เป็นแรงยึดเหนี่ยวในการทำงาน โดยพันธะสัญญาของภาคประชาสังคมคือเรื่องสิทธิการสื่อสาร การใช้/เข้าถึงสื่อสาธารณะเพื่อการจัดการและการเปลี่ยนแปลงตนเองและท้องถิ่น ที่ไม่ใช่

แค่การได้ปรากฏตัวผ่านหน้าจอเท่านั้น แต่ใช้กิจกรรมหน้าจอดีเชื่อมโยงกับสื่อหรือกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนเป็นเครื่องมือย้อนกลับมาสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ส่วนพันธะสัญญาของคนสื่อมืออาชีพคือความเป็นสื่อสาธารณะ ที่ต้องเข้าถึงคนที่หลากหลายโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างหลากหลายรูปแบบ

แม้ว่าพันธะสัญญาทั้งสองฝ่ายจะมีความแตกต่างกัน แต่สามารถสอดคล้องและหนุนเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือคนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการใช้สิทธิการสื่อสารและเข้าถึงสื่อสาธารณะ โดยมีไทยพีบีเอสหรือสื่อเป็นฝ่ายหนุนเสริม ให้โอกาส เพื่อให้บรรลุความเป็นสื่อสาธารณะ เมื่อไทยพีบีเอสหนุนเสริม และมีนโยบายให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมๆ ก็ทำให้คนท้องถิ่นมีโอกาสใช้สิทธิการสื่อสารของตนมากขึ้นตาม

ผลการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างกลุ่มประชาสังคมและโทรทัศน์ท้องถิ่น “จอเหนือ” เป็นการแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในกระบวนการสื่อสารระดับสูง สามารถเกิดขึ้นและทำได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าการปฏิบัติการดังกล่าวยังไม่สามารถกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จ หรือเป็นต้นแบบของโทรทัศน์ท้องถิ่นในประเทศไทย เพราะทุกกระบวนการเรียนรู้ทั้งคนท้องถิ่น และของคนมืออาชีพ ยังอยู่ในขั้นทดลองและแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม แต่ผลดีที่เกิดขึ้น คือไม่เพียงแต่คนสื่อมืออาชีพได้การเรียนรู้การทำงานร่วมกับประชาชน และปรับตัวเพื่อเข้าใจว่าในอนาคตจะมีผู้เล่นหน้าใหม่ในโลกของโทรทัศน์เท่านั้นแต่ยังได้ทลายความไม่คุ้นชิน ความกลัว ความไม่มั่นใจ รวมถึงการไม่ตระหนักถึงความสำคัญของสิทธิการสื่อสาร และศักยภาพของคนท้องถิ่นในการเป็นเจ้าของสื่อ ซึ่งถือเป็นการเตรียมความพร้อมของภาคประชาชนที่อาจก้าวไปสู่การเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ บริหารจัดการโทรทัศน์ในระดับจังหวัดหรือในระดับภูมิภาคที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้

ปิดสถานี

โทรทัศน์ท้องถิ่น สื่อกระจายเสียงที่กำลังเข้ามามีส่วนร่วมกับคนในท้องถิ่นอย่างใกล้ชิดมากขึ้น แม้กระบวนการทำงานจะมีความยุ่งยากและต้องใช้ทักษะและความเชี่ยวชาญอีกทั้งต้องเป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนอย่างหลากหลาย เกี่ยวพันกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย และเทคโนโลยีต่างๆ แต่คนท้องถิ่นและคนในสังคมจากหลาย ๆ ประเทศต่างพยายามที่จะเรียนรู้ ฝึกฝนเพื่อใช้สื่อดังกล่าวให้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารสำหรับคนเล็ก คนชายขอบ หรือคนที่สื่อกระแสหลักระดับชาติเข้าไม่ถึง เนื่องจากพลังอำนาจของการเป็นสื่อโทรทัศน์ที่ผนวกกับหลักการของการเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นที่สามารถตอบสนองความต้องการอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นและเพิ่มพลังของความเป็นพลเมืองของคนท้องถิ่นได้อย่างที่สื่ออื่นๆ ทำเลียนแบบได้ยาก

แม้โทรทัศน์ท้องถิ่นแต่ละแห่งจะให้นิยามที่แตกต่างกันภายใต้บริบททางสังคมที่อาจแตกต่างกัน แต่คุณลักษณะสำคัญที่ใช้สำหรับการดำเนินการอันเป็นพื้นฐานร่วมที่สำคัญก็คือการเป็นโทรทัศน์ที่ตั้งและพื้นที่ออกอากาศเฉพาะพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรม และเป็นสถานี ที่มีกระบวนการการดำเนินงานโดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมระหว่างสถานีฯ และคน/กลุ่มในท้องถิ่นร่วมกันในระดับตั้งแต่การเป็นผู้ชมที่กระตือรือร้นจนถึงการร่วมกำหนดนโยบาย ส่วนความเป็นเจ้าของนั้น ยังคงมีความแตกต่างกันในทางปฏิบัติ ทั้งการให้สาธารณะเป็นเจ้าของในลักษณะการเป็นโทรทัศน์สาธารณะ การให้คน/กลุ่มในท้องถิ่นเป็นเจ้าของหรือให้รัฐเป็นเจ้าของ โทรทัศน์ท้องถิ่นอาจเป็นเจ้าของ แต่ทั้งนี้ไม่ว่าการเป็นเจ้าของแบบใดก็ตาม ความเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นจะดำรงอยู่ได้ต้องทำงานบนหลักการให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมทุกระดับและเน้นการตอบสนองท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพราะโทรทัศน์ท้องถิ่นจะดำรงอยู่ได้ นั้นต้องเป็นสื่อที่พยายามเข้าไปอยู่ในพื้นที่ทางใจให้คนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกผูกพัน รักและเห็นคุณค่าของสื่อดังกล่าว เพราะหากไม่มีปัจจัยตัวนี้แล้ว โทรทัศน์ท้องถิ่นก็จะกลายเป็นเพียงสถานีโทรทัศน์ที่เข้าไปตั้งอยู่ในท้องถิ่นเท่านั้น ไม่สามารถแสดงคุณลักษณะและพลังของความเป็นโทรทัศน์ท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นได้

บทความนี้เรียบเรียงใหม่จาก บทความเรื่องโทรทัศน์ท้องถิ่น : สื่อใหญ่ที่อยู่ได้เพราะความรักของคนเล็กๆ. ใน กาญจนา แก้วเทพ ภัทรา บุรารักษ์ และตปกร พุทธเกส. 2555. สื่อที่ใช้ ของใครที่ชอบ การ์ตูน โทรทัศน์ท้องถิ่น แฟนคลับ. ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์. กรุงเทพฯ หน้า 212-290.

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2546. อีกครั้งกับเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม . วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 26 ฉบับที่ 2: 101-135.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2548. ทฤษฎีการสื่อสารตามทัศนะของสำนักทฤษฎีวิพากษ์ . ใน ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญานิติศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7, 287-360. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ภัทรา บุรารักษ์. 2551. โทรทัศน์ส่วนภูมิภาค การกำเนิด การดำรงอยู่และการพัฒนา. ดุษฎีนิพนธ์. สาขานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรา บุรารักษ์, 2553. การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างโทรทัศน์สาธารณะกับภาคประชาสังคมในการพัฒนาสถานีภูมิภาค. ทุนวิจัยจากองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะ.
- เทพชัย หย่อง. 14 มิถุนายน 2552. ผู้อำนวยการองค์การแพร่ภาพและกระจายเสียงสาธารณะ. การสัมมนาระดมสมองเพื่อขับเคลื่อนสถานีโทรทัศน์ภูมิภาค ขององค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะ ณ ห้องประชุมหอศิลป์วัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่.

- วิภา อุดมฉันทน์. 2546. โลกของการกระจายเสียง จากจุดเริ่มต้นสู่ยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วน จำกัด ภาพพิมพ์.
- วชิรา รินทร์ศรี. 2537. การศึกษาศาสนาวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 8 ลำปาง ในฐานะ สื่อมวลชน ส่วนภูมิภาค. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเมธ พงศ์สุวรรณ, 2548. กลยุทธ์ทางการตลาดและการพัฒนารูปแบบการให้บริการของผู้ประกอบการธุรกิจ เคเบิลทีวีในเขตอำเภอเมือง จ.ร้อยเอ็ด . ปัญหาพิเศษระดับมหาบัณฑิต . สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุนันทา คำภีระปาวงศ์, 2551. ความพึงพอใจในการติดตั้งเคเบิลทีวีของลูกค้ำร้านพะเยาเคเบิลทีวีในเขต อำเภอเมือง พะเยา. การศึกษาอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาการจัดการทั่วไป. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย.
- หฤทัย ชัดนาค , ระดม คำสีสังข์ , อ้อมจิต แป้นศรี และรพีพรรณ พุ่มพวง . 2547. สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 พิษณุโลก ในฐานะโทรทัศน์เพื่อท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Aldridge Meryl, 2007. Understanding the Local Media. England: McGraw-Hill Open University Press.
- Barker,C. and Galasiński D. 2001. Cultural Studies and Discourse Analysis A Dialogue on Language and Identity. London: SAGE Publications
- Berrigan F. 1977. Yugoslavia a Different Model. In Berrogam F. eds. Access: Some Western Models of Community Media, 213-224. Belgium : Georges Thone.
- Briggs, A.1995. The History of Broadcasting in The United Kingdom Sound and Vision 1945-55 Vol.4. New York : Oxford University press
- David, J. 2005. Seeing Ourselves, Being Ourselves: Broadcasting Aboriginal Television in Canada. In P. Listyne (ed.), Cultural Studies from theory to Action, pp. 193-197. Blackwell Publishing.
- Fuller K, Linda. 2007. Top-Down Community Media: A Participation Observation From Singapore. In Fuller K, Linda (ed.), Community Media International Perspectives, pp. 129-138.
- Harver S. and Robins D. 1994. Voices and Places : The BBC and Regional Policy. The Political Quarterly, Vol. 65 issue 1 : 39-52.

- Jankowski, N. W. 1998. The Netherlands: In search of a niche for regional television. In Miquel de Moragas Spà and Carmelo Garitaonandia (eds.), Decentralization in the Global Era Television in the regions, nationalities and small countries of the European Union, pp.139-159. London: John Libbey & Company Ltd
- Moragas Spà, M de and Garitaonandia, C. 1998. Television in the regions and the European audi-visual space. In M. de Moragas Spà and C. Garitaonandia (eds.), Decentralization in the Global Era Television in the regions, nationalities and small countries of the European Union, pp.5-20. London: John Libbey & Company Ltd.
- Richeri, G. 1998. Regional television without a regional vocation. In M. de Moragas Spà and C. Garitaonandia (eds.), Decentralization in the Global Era Television in the regions, nationalities and small countries of the European Union, pp.117-138. London: John Libbey & Company Ltd.
- USAID,Pact and Internews. 2009. Community Media Sustainability Guide. [Online]. URL <http://www.internews.org/pubs/pdfs/internewscommunitymediaguide2009.pdf>, [8 July 2010].
- White, S. A. 1994. Introduction – The Concept of Participation: Transforming Rhetoric to Reality. In A. S. White, S.K.Nair and J. Ascroft (eds.), Participation Communication Working for Change and Development, pp.15-32. New Delhi: Sage Publication India Pvt Ltd.
- Community Television Association Of Maine. 2005. CTAM Community Television Association Of Main Asked Questions About Local Access TV. [Online] URL www.ctamaine.org [3 December 2010].